

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ШАРҚШУНОСЛИК ИНСТИТУТИ,
ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ЖАҲОН ТИЛЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ,
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ
ХУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.27.06.2017.Fil.21.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ТОИРОВА НАРГИЗА ИСАКОВНА

**БАДИИЙ АДАБИЁТДА КЎЗГУ ВА СУРАТ РАМЗЛАРИНИНГ
ҒОЯВИЙ-ЭСТЕТИК ВАЗИФАЛАРИ
(Омон Мухтор ва Оскар Уайльд асарлари асосида)**

**10. 00. 06 – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштирма тилшунослик ва
таржимашунослик**

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент шаҳри – 2018 йил

УДК: 82. 01:821. 111+821. 512. 133(09)(043. 3)

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
автореферати мундарижаси**

**Contents of dissertation abstract of doctor of philosophy (PhD) on
Philological sciences**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD) по
филологическим наукам**

Тоирова Наргиза Исаковна

Бадий адабиётда кўзгу ва сурат рамзларининг ғоявий-эстетик
вазифалари (Омон Мухтор ва Оскар Уайльд асарлари асосида) 3

Toirova Nargiza Isakovna

Ideological-aesthetic functions of the symbols Mirror and Portrait in
literature (based on the works of Omon Mukhtor and Oscar Wilde) 23

Тоирова Наргиза Исаковна

Идейно-эстетические функции символа зеркала и портрета в
художественной литературе (на основе произведений Омона Мухтара
и Оскара Уайльда) 41

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ
List of published works 45

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ШАРҚШУНОСЛИК ИНСТИТУТИ,
ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ЖАҲОН ТИЛЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ,
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ
ХУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.27.06.2017.Fil.21.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ТОИРОВА НАРГИЗА ИСАКОВНА

**БАДИИЙ АДАБИЁТДА КЎЗГУ ВА СУРАТ РАМЗЛАРИНИНГ
ҒОЯВИЙ-ЭСТЕТИК ВАЗИФАЛАРИ
(Омон Мухтор ва Оскар Уайльд асарлари асосида)**

**10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик ва
таржимашунослик**

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент шаҳри – 2018 йил

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2017.2.PhD/Fil.212 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Фарғона давлат университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгаш веб-саҳифасида (www.tashgiv.uz) ва «Ziyonet» Ахборот таълим порталида (www.ziyonet.uz) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар: **Касимов Абдугапир Абдиқаримович**
филология фанлари доктори, доцент

Расмий оппонентлар: **Лиходзиевский Анатолий Степанович**
филология фанлари доктори, профессор

Касимова Замира Абдуллаевна
филология фанлари доктори, доцент

Етакчи ташкилот: **Жиззах давлат педагогика институти**

Диссертация ҳимояси Тошкент давлат шарқшунослик институти, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети, Ўзбекистон миллий университети ҳузуридаги DSc.27.06.2017.Fil.21.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2018 йил «__» _____ соат ____ даги мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: 100047, Тошкент, Миробод тумани, Шахрисабз кўчаси, 25-уй. Тел: (99871) 233-45-21; факс: (+99871) 233-52-24; e-mail: sharq_ilmiy@mail.ru).

Диссертация билан Тошкент давлат шарқшунослик институтининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (___рақами билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100047, Тошкент, Миробод тумани, Шахрисабз кўчаси, 25-уй. Тел: (99871) 233-45-21).

Диссертация автореферати 2018 йил «__» _____ куни тарқатилди.
(2018 йил «__» _____ даги ____ - рақамли реестр баённомаси).

А.М. Маннонов
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш раиси, филол. ф. д., профессор

Р.А. Алимухамедов
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш котиби, филол. ф. д.

Г.Х. Боқиева
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш ҳузуридаги илмий семинар раиси, филол. ф. д., профессор

КИРИШ (Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон адабиётшунослигида сўз санъатининг инсон маънавий ҳаётида тутган ҳиссий-эстетик таъсир кучидан келиб чиқиб, бадиий асар поэтикасини белгиловчи омилларни ўрганиш муҳим масалалардан бирига айланди. Шу боис, сўз санъатидаги бадиийлик ҳодисасининг табиати, руҳий-ҳаётий асосларини белгилаш, уларни қиёсий ўрганиш масаласи адабиётшунослик, хусусан, адабиёт назарияси ҳамда қиёсий адабиётшуносликнинг муҳим вазифаларидан бири сифатида кўрилмоқда. Бу жиҳатдан ҳозирги замон фанининг объектив эҳтиёжига айланган адабиётшуносликнинг компаративистика соҳаси муҳим аҳамият касб этади.

Дунё адабиётшунослигида адабиётларни қиёсий ўрганиш орқали ёзувчининг ижодий индивидуаллиги ва унинг миллий, жаҳон адабиёти ривожига ўрнини белгилаш муаммосига жиддий эътибор қаратилмоқда. Жумладан, турли адабиётлардаги ҳеч қандай генетик алоқа ва тарихий муштаракликка эга бўлмаган бадиий ҳодисаларни қиёсий-типологик планда ўрганиш муҳим муаммо сифатида кўйилди. Бинобарин, санъатнинг, хусусан, адабиётнинг асоси бўлган бадиийлик ҳодисасини чуқур таҳлил этиш, ёзувчининг рамзий деталь ва образни қўллаш борасидаги маҳоратини аниқлашда ҳам қиёслаш усули муҳим омилдир.

Бугунги ижтимоий-сиёсий, маданий-маърифий соҳадаги ислохотларни амалга ошириш жараёнида ўзбек адабиётшунослиги олдига ҳам қатор вазифалар кўйилмоқда. Хусусан, адабий алоқалар кўлами янада кенгайиб бораётган бир даврда ўзбек адабиётини жаҳоннинг тарихий ва замонавий маконида идентификация қилиш, муштарак жиҳатларини аниқлаш адабиётшунослигимизнинг муҳим масалаларидан бирига айланди. «Юксак идеаллар йўлида фидойилик билан яшаш, ўзликчимизни англаш, ғурур ва ифтихор, миллий манфаатларимизни ҳимоя қилиш учун бел боғлаб майдонга чиқиш» бугунги кунда ўзбек адиблари, зиёлилари олдига кўйилган устувор вазифалардир¹. Шунга кўра, бадиий ижодда қўлланилган ва қўлланилаётган рамзий образларни ўрганиш ҳамда уларнинг кўп маъноли қатламини очиб бериш нафақат тор доирадаги мутахассисларда, балки кенг оммада ҳам қизиқиш уйғотиб келади. Бу борада **кўзгу** ва **сурат** рамзларининг гносеологияси ҳамда санъатидаги ғоявий-эстетик аҳамиятини ўрганиш долзарб илмий муаммо ҳисобланади. Чунки халқ оғзаки ижоди ва адабиёт тарихига назар ташлайдиган бўлсак, унда *ойна* мотивидан, сўз санъатининг кейинги босқичларида эса *сурат* ёки *портрет* деталларидан анча кенг фойдаланилгани маълум бўлади. Мазкур рамз ва мотивларни бадиий асарлар поэтикасида тутган ўрни масаласини илмий асосда ўрганиш орқали жиддий хулосаларга эга бўлиш мумкин. Лекин муаммони кенг миқёсда – адабиёт тарихидаги кўплаб ижод намуналари асосида тадқиқ

¹Ўзбекистон Президенти Ш.Мирзиёевнинг Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маърузаси. / Халқ сўзи, 2017 йил 4 август. – № 153.

этишга уриниш, асосан, шарҳ асносидаги умумий хулосалар чиқаришга сабаб бўлиши мумкин. Шу боис, *кўзгу* ва *сурат* рамзлари поэтикасини бир неча асарлар доирасида қиёслаб ўрганиш ҳар томонлама асосли, чуқур илмий-назарий хулосалар чиқаришга имкон яратади. Тадқиқот учун танлаб олинган турли тарихий даврларда яратилган Ғарб ва ўзбек адабиёти намуналарининг қиёсий таҳлили орқали *кўзгу* ва *суратдан* деталь, рамз сифатида фойдаланишдаги ўзига хослик ва умумийлик хусусида етарли илмий тасаввурга эга бўлиш мумкин. Инглиз адиби О.Уайльднинг «Дориан Грейнинг портрети», О.Мухторнинг «Кўзгу олдидаги одам» асарларида ойна, сурат тасвири нафақат деталь, балки чуқур фалсафий тағмаънога эга бўлган рамзий-мажозий образ сифатида тасвирланганлиги боис уларни қиёсий ўрганиш муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 13 майдаги ПФ-4797-сон «Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида»ги, 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасининг янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси ҳақида»ги Фармонлари ва 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сон «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги, 2017 йил 13 сентябрдаги ПҚ-3271-сон «Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида»ги Қарорлари ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Мазкур тадқиқот Ўзбекистон Республикаси фан ва технологиялар ривожланишининг I. «Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари» устувор йўналишларига мувофиқ бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. *Рамз* ва *рамзийлик* ҳодисаси, унинг табиати, ғоявий-эстетик вазифаси масалалари адабиётшунослик, фалсафа, эстетика фанларида анча мукамал ўрганилган. *Рамз* ва *рамзийлик* умумэстетик муаммо сифатида Афлотун, Аристотель, Г.Гегель, К.Юнг, Ф.Буслаев, А.Потебня, А.Лосев, А.Белий ва бошқа мутафаккирлар томонидан кенг тадқиқ этилган². Рус адабиётшунослигида рамзийликнинг психологик ва фалсафий асослари, баъзи мотив ва рамзлар поэтикаси,

²Қаранг: Платон. Люди и тени. www.gumer.ru; Арасту. Поэтика. Ахлоқи кабир. Риторика. – Т.: Янги аср авлоди, 2012. – 400 б.; Гегель. Эстетика в 4-х томах. – М.: Искусство, 1968, 1969, 1971, 1974; Юнг К.Г. Человек и его символы. https://royallib.com/book.yung_karl/; Буслаев Ф.И. Византийские и древнерусская символика по рукописям от XV до XVI конца в.www://stsl.ru; Потебня А.А. О некоторых символах славянской народной поэзии, 1974. www.gumer.ru

хусусан, кўзгу билан боғлиқ тасаввур ва қарашларга бағишланган бир қатор илмий ишлар мавжуд³.

Ўзбек адабиётшунослигида эса И.Султон, А.Шаропов, Н.Комилов, С.Мадиева, Я.Қосим, М.Йўлдошева сингари олимлар томонидан рамзнинг умумназарий муаммолари билан бирга, маълум бир рамзий образларнинг таҳлили ва тадқиқи ўрганиш объекти бўлган⁴.

О.Уайльд ва О.Мухтор ижоди юзасидан адабиётшуносликда муайян изланишлар олиб борилган⁵. Лекин кўзгу ва сурат символикаси, ушбу рамзий образларнинг фольклордаги поэтик вазифалари, бадий адабиётга олиб кирилиши, уларга юклатилган ғоявий-эстетик вазифа масалалари ўзбек адабиётшунослигида, баъзи мақолаларни ҳисобга олмаганда, монографик тадқиқот объекти сифатида ўрганилмаган⁶. Миллий адабиётлар ўртасидаги ўзаро таъсир кўлами, турли маданиятларнинг глобаллашуви авж олган ҳозирги даврда қиёсий пландаги тадқиқотлар долзарблик касб этмоқда.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилган олий таълим ёки илмий-тадқиқот муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация Фарғона давлат университети илмий-тадқиқот ишлари режасига мувофиқ «Адабиётшунослик муаммолари» лойиҳаси доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади кўзгу ва сурат рамзларининг бадий адабиётдаги ғоявий-эстетик функциясини О.Мухтор ва О.Уайльд асарлари асосида қиёсий планда ёритиб беришдан иборат.

³Қаранг: Белый А. Символизм как миропонимание. – М.: Республика, 1994, –528 с.; Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. – М.: Искусство, 1976. – 367 с.; Кун Н.А. Қадимги юнонистон афсона ва ривоятлари. – Тошкент: O'zbekiston, 2013. – 496 б.; Литвинский Б.А. Курганы и курумы западной Ферганы. – М.: Наука, 1972. – 259 с.; Афанасьев А.Н. Живая вода и вешее слово. – М.: Советская Россия, 1988. – 508 с.; Руднев В. Энциклопедический словарь культуры XX века. – М.: Аграф, 2001. www.gumer.ru; Синкевич Влад. Философское эссе. Феномен зеркала в истории культуры. www.philosophy.ru; Дегтярёва О. Зеркало как общекультурный феномен. Дисс. канд. культуро. наук. – Санкт-Петербург, 2002. – 138 с.

⁴Қаранг: Шаропов А.Оламлар ичра оламлар. –Т.: Адабиёт ва санъат, 1978. – 224 б.; Комилов Н. Тасаввуф. – Т.: Movarounnahr – O'zbekiston, 2009. – 448 б.; Шарипов Ш. «Лисон ут-тайр» достони генезиси ва ғоявий-бадий хусусиятлари. – Т.: Фан, 1982. – 96 б.; Маъдиева С. Ҳозирги драмаларда анъанавий символларнинг тур ўзгариши // Ўзбек тили ва адабиёти. 1986 № 6. – Б.57-60; Яшар Қосим. Янги ўзбек лирикасида рамзлар // Ўзбек тили ва адабиёти. 1998. – № 5. – Б. 3-8; Йўлдошева М. Ҳозирги модерн шеърларда тимсол // Ўзбек тили ва адабиёти. 2003. – № 1. – Б. 47-50; Қосимов А. Адабиётда болалик маънавий-ахлоқий категория сифатида (А. де Сент-Экзюперининг «Кичкина Шахзода» ва Ч.Айтматовнинг «Оқ кема» асарлари асосида): Филол. фан. ном. ... дисс. – Тошкент, ТАИ, 1999. – 127 б.; Муллаҳўжаева К.Т. Алишер Навоий ғазалиётида тасаввуфий тимсол ва бадий санъатлар уйғунлиги. – Т.: НДА,2005. – 26 б.

⁵Қаранг: ЭллманР. Оскар Уайльд. Биография – М.: Независимая газета, 2000. – 668 с.; Лангланд Ж. Оскар Уайльд или правда масок. – М.: Молодая гвардия; Полимпсест, 1999. – 325 с.; Акимова О. Этика и эстетика Оскара Уайльда. СПб.: Алетейя, 2008. – 192 с.; Rose Alex. Deceptive Picture: How Oscar Wilde painted over «Dorian Gray». / The New Yorker. – New York, 2011. 8 August. <https://www.newyorker.com>; Chosal Sukriti. Theorist underrated: Oscar Wilde the critic. Sarup book, 2015. – 196 p.; Солижонов Ё. XX асрнинг 80-90 йиллари ўзбек насрида бадий нутқ поэтикаси: Филол.фан.д-ри. ...дисс. – Т.: 2002. – 302 б.; Шарафиддинова М.О. Особенности поэтики узбекского романа XX века в контексте мировой художественной традиции. Дис. док.фил.наук. –Т.: 2010. – 284 с.; Холбеков М. XX аср модерн адабиёти манзаралари. – Т.: Mumtoz so'z, 2014. – 387 б.

⁶Қаранг: Вулис А.З. Литературные зеркала. https://royallib.com>literaturnie_zerkala; Саримсоқов Б. Ойнада зуҳр этган бахт. // Ўзбек тили ва адабиёти. 1984 № 4. – Б.30-36; Расулова З. Ўзбек халқ эртақларида «сеҳрли ойна» образи // Бухоро давлат университети илмий ахбороти. – Бухоро, 2007. – № 3. – Б. 46-49; Жўраев М., Расулова З. Ўзбекларнинг «ойна» билан боғлиқ ишончлари ва унинг фольклордаги талқини // Илм сарчашмалари. – Урганч, 2011. - № 8. –Б. 11-19.

Тадқиқотнинг вазифалари қуйидагилардан иборат:

ойна деталининг генезиси ва ўрганилишини таҳлил қилиш;
халқнинг *ойна* ҳақидаги тасаввурлари асосида эпик мотивларнинг пайдо бўлишини очиб бериш;

XIX–XX аср Шарқ ва Ғарб насридаги кўзгу ва сурат (портрет) рамзларининг поэтик хусусиятларини тадқиқ этиш;

рамзлардан фойдаланишдаги умумий ва ўзига хос жиҳатларни белгилаш;

О.Мухторнинг «Кўзгу олдидаги одам», О.Уайльднинг «Дориан Грейнинг портрети» асаридаги кўзгу ва *портрет* рамзларининг қаҳрамонлар рухий дунёсини очишдаги ролини аниқлаш;

таҳлилга тортилган ўзбек ва Ғарб адабиёти намуналарини қиёсий ўрганиш натижасида улардаги муштарак тенденциялар ва ўзига хос жиҳатларни белгилаш.

Тадқиқотнинг объекти сифатида О.Мухторнинг «Кўзгу олдидаги одам», О.Уайльднинг «Дориан Грейнинг портрети» романлари танланган.

Тадқиқотнинг предметини асарлардаги *ойна*, *портрет* рамзий образлари ташкил этади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот мавзусини ёритишда қиёсий-типологик, қиёсий-тарихий усуллардан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

кўзгу билан боғлиқ мистик қарашлар асосида шаклланган барқарор эпик мотивларнинг адабиётга кириб келиш тадрижи асослаб берилган;

сурат ёки *портрет* детали бадиий насрга *ойна* сингари инсон ташқи кўринишини акс эттириш эмас, балки суратдаги шахснинг ички дунёси, ўтмиши ёки келажагини очиб бериш воситаси сифатида олиб кирилганлиги далилланган;

О.Уайльд «Дориан Грейнинг портрети» романини яратишда романтизм ва реализм анъаналарига, халқнинг *ойна* билан боғлиқ шаклланган қарашларига таянган бўлса, О.Мухторнинг «Кўзгу олдидаги одам» романи халқ афсона ва эртаклари мотивлари, Шарқ фалсафаси ва адабиёти билан бирга Ғарб модерн адабиётига хос тасвир синтези сифатида пайдо бўлганлиги асосланган;

«Кўзгу олдидаги одам», «Дориан Грейнинг портрети» асарларидаги *кўзгу*, *портрет* тимсоллари қаҳрамонлар ички олами, маънавий-ахлоқий қиёфасини очиб беришда асосий бадиий восита сифатида қўлланилганлиги далилланган;

ўзбек ва Ғарб адабиётида, хусусан, О.Мухтор ва О.Уайльд ижодида *кўзгу*, *портрет* рамзларидан фойдаланишдаги муштарак ва ўзига хос жиҳатлар асарлар яратилган давр, муҳит ва миллий менталитетдаги тафовутга боғлиқлиги асосланган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

рамзий образлар табиати, унинг асар поэтикасида тутган ўрнини аниқлаш ҳақидаги илмий хулосалар адабиётшунослик назарияси, адабий танқид тарихи, бадиий таҳлил асослари, адабиётшунослик методологияси каби фанлардан яратиладиган дарслик, қўлланма ва луғатларнинг мукамаллашувига хизмат қилиши асосланган;

кўзгу ва *сурат* рамзларининг поэтик хусусиятини аниқлашдаги анъана, давр, муҳит ва миллий ўзига хослик омиллари аниқланган;

тадқиқот натижалари асосида яратилган илмий мақолалар адабиёт таълимида талаба ва ўқувчиларнинг бадиий-эстетик дунёқарашини ошириши, ўзбек ва хориж адабиётини талабаларга ўргатишдаги амалий аҳамияти аниқланган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги объектга ёндашув ва қўлланилган усулларнинг тадқиқот мақсадига мослиги, назарий маълумотларнинг илмий манбаларга асосланганлиги, танлаб олинган бадиий манбаларнинг тадқиқот предметиға мувофиқлиги, назарий фикр ва хулосалар қиёсий-типологик, қиёсий-тарихий таҳлил методлари воситасида чиқарилгани, назарий қарашлар ва хулосаларнинг амалиётға татбиқ этилганлиги, натижаларнинг ваколатли тузилмалар томонидан тасдиқланганлиги билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти диссертация хулосалари ўзбек насрининг ҳозирги давринигина эмас, балки хориж адабиётида *кўзгу* рамзини қўллашда юз берган бадиий-эстетик қарашлар тадрижи ҳақидаги билимларни тўлдиради ва кенгайтиради. Турли даврларда *кўзгу* ва *портрет* тимсолларига юклатилган бадиий-эстетик вазифалар ҳақидаги қарашлар адабиётшунослик назарияси, адабий танқид тарихи, ҳозирги адабий жараён фанларининг ривожланишиға хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти шундан иборатки, *кўзгу* ва *сурат* рамзларининг пайдо бўлиш омиллари, манбалари, табиати ҳақидаги қарашлар янги ўзбек адабиёти, адабиётшунослик назарияси, ўзбек адабий танқидчилиги тарихи, жаҳон адабиёти тарихи, назарий поэтика каби фанлардан яратиладиган дарслик ва ўқув қўлланмаларининг мукамаллашувига хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. О.Мухтор ва О.Уайльд асарлари асосида ўзбек ҳамда инглиз насридаги *кўзгу* ва *портрет* рамзларининг генезиси, ғоявий-эстетик вазифаларини аниқлаш бўйича олинган илмий натижалар асосида:

тадқиқотнинг ўзбек ва жаҳон адабиётидаги *кўзгу* ҳамда *сурат* рамзлари поэтикаси, ёзувчиларнинг индивидуал бадиий маҳорати, адабий таъсирнинг ўрниға доир илмий натижаларидан Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети ҳузуридаги Ўзбек тили ва адабиёти илмий-тадқиқот институтида ФА–Ф1–Г 040 рақамли «Ўзбек

адабиёти қиёсий адабиётшунослик аспектида: типология ва адабий таъсир» (2012-2016) мавзусидаги фундаментал лойиҳани бажариш доирасида кенг фойдаланилган (Фан ва технологиялар агентлигининг 2017 йил 8 февралдаги ФТК-0313/133-сон маълумотномаси). О.Мухтор ва О.Уайльд романларининг қиёсий тадқиқи асосидаги илмий хулосалар ўзбек адабиётининг жаҳон адабиётидаги ўрни ва поэтика муаммоларини таҳлил этишга асос бўлган;

кўзгу деталининг халқ урф-одатларидаги ўрни, кўзгу рамзининг фольклорга кириб келиши ва бадиий асарлардаги ғоявий-эстетик вазифасига доир назарий умумлашмалардан Фарғона вилояти Ўлкашунослик музейида кўзгу, *сурат*, *портрет* сингари экспонатларнинг бадиий адабиётдаги ўрни ва аҳамиятини тушунтиришда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлигининг 2018 йил 10 январдаги 01-11-08-133-сон маълумотномаси). Илмий хулосалар кўзгу ва *сурат* билан боғлиқ халқ бадиий тафаккурининг ўзига хослигини ташриф буюрувчиларга етказишда муҳим манба бўлган;

бадиий насрда кўзгу деталидан қаҳрамон қалби рамзи сифатида фойдаланиш анъанаси, кўзгу рамзи орқали инсон ички ва ташқи гўзаллиги ўртасидаги мувозанатни ифодалашга доир илмий-назарий қарашлардан Фарғона вилоят телерадиокомпаниясининг мунтазам эфирга узатиладиган «Интервью» кўрсатуви ва «Адабий муҳит» туркум радиоэшиттиришини тайёрлашда фойдаланилди (Фарғона вилоят телерадиокомпаниясининг 2018 йил 6 январдаги 12-01/1-сон маълумотномаси). Илмий иш натижалари кўрсатув ва радиоэшиттиришларнинг илмий далилларга бой бўлишини таъминлаган ҳамда Омон Мухтор ижоди кенг тарғиб қилинишига хизмат қилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 17 та илмий-амалий анжуманда, жумладан, Республика миқёсида 11 та ҳамда 6 та халқаро илмий конференцияда маъруза кўринишида баён этилган ва апробациядан ўтган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуси бўйича 26 та илмий иш нашр этилган. Шулардан Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрларда 9 та илмий мақола, жумладан, 7 та республика ҳамда 2 таси хориж журналларида нашр этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, уч боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан ташкил топган бўлиб, умумий ҳажми 133 саҳифадан иборат.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати асосланган, тадқиқотнинг мақсади, вазифалари, объекти ва предмети тавсифланган, республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги кўрсатилган, илмий янгилиги, амалий натижалари баён этилган, олинган натижаларнинг илмий ва амалий аҳамияти очиб берилган, тадқиқот натижаларини амалиётга жорий этиш, нашр қилинган ишлар ва диссертация тузилиши бўйича маълумотлар келтирилган.

Тадқиқотнинг «**Адабиётда рамзий-мажозий тасвир ва унинг ўрганилиши**» деб номланган биринчи бобида рамзий-мажозий образлар, хусусан, кўзгу рамзининг назарий асослари, ўрганилиши, тарихий илдизи, манбалари ва омиллари тадқиқ қилинган.

«Рамз воқеликни бадиий акс эттириш усули сифатида» деб номланган биринчи фаслда рамзнинг табиати, унинг мажоздан фарқи, бадиий асар поэтикасида тутган ўрни бир қатор асарлар мисолида ёритилган. Рамзларнинг инсоният ижтимоий, сиёсий, маънавий ҳаётидаги ўрни буюк Хитой файласуфи Конфуцийнинг «Оламни сўз ва конун эмас, балки белгилар ва рамзлар бошқаради» деган фикрига таянилган ҳолда таҳлил этилади. *Рамз* бадиий адабиётда инсоннинг мураккаб ички дунёсини, олам билан алоқасини тасвирлаш учун муҳимдир. Муайян бадиий-эстетик мақсадда сўзни кўчма маънода қўллаш санъати ҳисобланган кўчимнинг *мажоз*, *рамз* сингари кўринишлари бадиий матнда тасвирийлик ва ифодавийликни кучайтириш воситаси сифатида кенг қўлланилади. *Рамз* ва *мажоз* тушунчалари ифода жиҳатидан яқин бўлса-да, улар ўртасидаги асосий тафовут рамзнинг матнда ҳам ўз маъносида, ҳам кўчма маънода қўлланиши, мажоз эса тасвирланаётган нарсани эмас, балки муаллиф кўзда тутган маънони англатиши билан белгиланади.

Маълумки, рамзлар илмий, фалсафий, бадиий ва мифологик турларга бўлинади. Бадиий ва мифологик рамзлар ҳақида гап борганда, сўз санъати бўлган адабиётнинг ўзи рамз ва ишоралардан иборат эканлигини яна бир бор таъкидлаш лозим.

Бадиий ижодда қўлланиладиган рамз (символ)лар ўзининг характери ва бажарадиган вазифаси жиҳатидан турличадир. Поэтик символлар ҳақида фикр юритиб, А.Шаропов символ-образ ва символ-белги ўртасидаги муносабатни алоҳида таҳлилга олади⁷.

Рамз ва мажоздан фойдаланиш борасида Дантенинг «Илоҳий» комедияси битмас-туганмас хазина ҳисобланади. Хусусан, асарнинг бошланишида тасвирланган қоронғи ўрмон («Дўзах»¹, 2-60 б) Данте учун инсон ҳаётининг рамзи ҳисобланади. Кўрқинчли ўрмонда Данте ёлғон, хоинлик ва шаҳватпарастлик рамзи қоплон; мағрурлик ва зўравонлик рамзи бўлган шер; маккорлик ва манманлик рамзи бўри билан учрашади.

⁷Шаропов А. Оламлар ичра оламлар. – Т.: Адабиёт ва санъат, 1978. – Б. 22-41.

А.Камюнинг Иккинчи жаҳон урушидан кейин (1947) яратган «Вабо» романида ўлат тасвири орқали фашизмнинг мажозий образи акс эттирилган, деган фикр адабиётшуносликда муҳрланиб қолган. Адабиётшунос Д.Қуронов бадиий асар муайян давр маҳсули бўлгани ҳолда, уларни фақат давр билан боғлабгина тушуниш хато эканлиги ҳақида ёзади. Зеро, «... чинакам санъаткор ижод онларида воқеликдан узилади, бу илоҳий дамларда унинг учун вақт чегаралари мавжуд эмас – у ўтмиш, ҳозир ва келажакни бирлаштирган катта ВАҚТ ҳукмида яшайди»⁸. Шунга кўра, Камю «Вабо»да нафақат фашизмнинг мажозий образини, балки ҳеч қачон тўлиқ чекинмайдиган, вақти-вақти билан бўй кўрсатиб инсонларни эсанкиратиб кўядиган сирли кучни тасвирлаганлигига амин бўламиз. Бундай офат лоқайдлик, бефарқлик авж олган ҳар қандай жамиятда рўй бериши мумкин, деган хулоса келиб чиқади.

Ўзбек адабиётида рамзий тимсоллардан фойдаланишда Асқад Мухторнинг «Чинор», Мурод Муҳаммад Дўстнинг «Лолазор», Асад Дилмуроднинг «Фано даштидаги қуш» асарлари муҳим ўрин тутаяди. Хусусан, Омон Мухторнинг мустақиллик йилларида яратилган бир қатор романлари ҳам чуқур тағмаёнага эга бўлган рамзий деталь ва образларга бой.

Замонавий ўзбек адабиётининг ўзига хос тасвир услубига эга бўлган адибларидан бири Н.Эшонқул «Тобут» ҳикоясида тобут шаклида қурилган макон тимсолида шўролар тузуми, шаҳар бўйлаб кезиб юривчи бадбўй ҳид орқали эса шўролар мафқураси тимсолини яратган. Шу маънода Хуршид Дўстмуҳаммаднинг «Жажман» ҳикояси ҳам характерлидир.

Рамзни ҳозирда инсон ва жамиятнинг абадий муаммоларини қамраб олиб, шартли равишда кўчма маъноларга таянувчи бадиий матн кўриниши, деб ҳисоблаш мумкин. Ёзувчининг ассоциатив фикрлаш маҳсули бўлган рамзий образлар асарнинг ғоявий-эстетик таъсирини оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Бобнинг иккинчи фаслида кўзгу рамзий образининг генезиси, унинг фольклорга ва адабиётга кириб келиши масаласи таҳлилга тортилган.

Қадимдан кўзгу инсонлар ҳаётида ўзига хос ўрин тутганлиги, унинг акс эттириш вазифаси аждодларимизни ҳайратга солганлиги туфайли турли давр, динлар ва халқларда у турли ғоявий-эстетик вазифани адо этувчи сирли ашё сифатида қадрланган.

Ўзбек миллий удумларига биноан янги туғилган чақалоқнинг бешигида, ёстиғи остида пичоқ, ойна ва қалампир каби нарсаларнинг қўйилиши бевосита ойнанинг инсонни ёмон руҳлар зиён-заҳматидан ҳимоя қилиш сингари сеҳрли қудрати ҳақидаги тасаввурлар билан алоқадордир⁹. Қадимги аждодларимиз тасаввурича, кўзгудаги инсон акси бу унинг шаклидан тушган нурларнинг синиши ва қайтиши бўлмай, балки унинг кўзгуда ифодаланган руҳидан иборатдир.

⁸Қуронов Д. Чўлпон насри поэтикаси. – Т.: Шарқ, 2004. – Б. 283.

⁹Саримсоқов Б. Ойнада зухр этган бахт. // Ўзбек тили ва адабиёти. 1984. – № 4. – Б.32.

Японлар кўзгуга биринчи бор нигоҳ ташлаган одамнинг руҳи унга кўчиб ўтишига қаттиқ ишонадилар¹⁰. Кўзгу билан боғлиқ тасаввур ва фалсафий мазмун Ясунари Кавабатанинг «Кўзгудаги ой акси» ҳикоясида маҳорат билан бадиий асарга сингдирилган.

Бундан ташқари, кўзгуга бахт ва садоқат, ёруғлик, шодлик бахш этувчи сеҳрли қудратга эга бўлган буюм сифатида ҳам қаралади. Д.С.Раевский скифларга яқин қариндошлиги бўлган ҳинд, тожик, форс ва бошқа халқлар никоҳ тўйларида келин ва куёв бир кўзгуга қараши керак бўлганлиги ҳақида маълумот беради¹¹. Бу удум ёшларга бахтли ҳаёт кечириш, қўша қариш, оилада яхши фарзандлар топиш истаги билан боғлиқ бўлиб, бир-бирига исишини англатади¹².

Ойна Шарқ ва Европа маданиятида умумий рамзий мазмунга эга бўлиб, космогоник предмет сифатида инсон ҳаёти ва нариги дунёни боғловчи восита сифатида кўрилган.

Ўрта асрларда Европада кўзгулар, бир томондан, ҳашамат буюми, ўзига бино қўйиш белгиси, шунингдек, ақлдан озганлик тимсоли бўлиши билан бирга, мушоҳада қилиш, ўзликни англаш ва ҳақиқат рамзи сифатида ҳам қаралган. Кўзгу шу маънода кўзга қийосланган. Бу даврда дидактик асарларнинг алоҳида тури бўлган «Кўзгуномалар» яратилиб (масалан, Бовелик Винсентнинг «Буюк кўзгунома»си, японларнинг «Окагама», ҳиндларнинг «Калила ва Димна», немис, француз, италян адабиётидаги «Князлик кўзгуномалари»), табиат илоҳий ният кўзгуси сифатида талқин қилинган.

Халқ эътиқодий тасаввурида кўзгу инсонга келажак ҳақида хабар бериб, уни бўлажак ишлардан огоҳ қилиш вазифасини бажарган. Халқимизнинг ойна билан боғлиқ эътиқодий қарашлари халқ оғзаки ижодида ҳам ўз ифодасини топган.

Сув ва ойнанинг ўзаро боғлиқлигига асосланган тасаввурлар дастлаб фольклорда ойна ҳақидаги эпик мотивларни пайдо бўлишига олиб келган.

Хусусан, «Жамила» эртагида ялмоғиз йигитнинг ортидан қувиб етай деганда, қаҳрамон ойнани ортга ташлайди. Шунда ойна катта дарёга айланиб, йигит ва ялмоғиз ўртасидаги масофани анча узоклаштиради. Қаҳрамон ёвуз куч таъқибидан осонликча қутилади.

Шу асосда ойнанинг эртак бадиий қурилишидаги тўрт турдаги поэтик вазифасини (ахборот бериш, огоҳ этиш, узокдаги буюмни яқинга кўчириш, ёлғонни фош этиш) кўрсатиш мумкин¹³.

Ўзбек ва Шарқ классик адабиётида кенг тарқалган ойнага қараб келгусида рўй берадиган воқеалардан дарак топиш мотиви фольклорда турли-туман ижодий актларда қайта-қайта ишлов топиб, мустақил барқарор

¹⁰Синкевич В. Феномен зеркала в истории культуры. www. philosophi.ru

¹¹ Раевский Д.С. Искусство и мифы скифов, //Курьер, 1977. – № 1. – С. 15-17.

¹²Жўраев М., Худойкулова Л. Маросимнома. – Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2008. – Б. 81.

¹³Расулова З. Ўзбек халқ сеҳрли эртакларида «ғаройиб буюмлар»: Филол.фан.ном. ... дисс. автореф. – Тошкент. 2012. – Б. 11.

эпик мотив шаклига келган ва ёзма адабиётга кириб мустаҳкамланган. Шу боис, мумтоз адабиётдаги ойнаи Искандарга қараб Фарҳоднинг Ширин ҳақида хабар топиш мотиви кўзгу ҳақидаги халқ тасаввурларининг ижодкор томонидан эстетик вазифа бажаришга хизмат қилдирилишидан иборат.

Алишер Навоий ҳам ўз дostonларида, бир томондан, ўзигача мавжуд бўлган адабий анъаналарга, иккинчи томондан, бевосита ойна ҳақидаги халқнинг эътиқодий тасаввурларига таянади. Хусусан, «Фарҳод ва Ширин» дostonида кўзгу орқали хабар топиш мотивини бадиий маҳорат билан қўллаб, Фарҳоднинг Ширинга етишиши билан боғлиқ саргузаштларни, асосан, ушбу рамздан фойдаланган ҳолда баён қилади.

Асарда тасвирланган кўзгу – Жамшиднинг жами Искандар қурган қалъа ўртасидаги уйдан топилади. Бу жом Искандарнинг дунёда содир бўлаётган воқеаларни ўзида акс эттирувчи тилсимли ойнасидир.

Алишер Навоийнинг «Садди Искандарий», «Сабъаи сайёр» дostonларида ҳам кўзгу ростлик, тўғрилиқ рамзи сифатида намоён бўлган.

Тадқиқотнинг иккинчи боби «**Насрда кўзгу ва сурат рамзларининг поэтик хусусиятлари**» деб номланган. Бобнинг «XIX-XX аср Шарқ ва Ғарб насрида кўзгу ҳамда портрет» деб аталувчи биринчи фаслида бадиий адабиётда кўзгудан рамзий деталь ёки образ сифатида фойдаланиш масалалари ёритилган. XIX аср Ғарб адабиётида ойна мотивидан фойдаланишда ёзувчилар мумтоз адабиёт анъаналарини давом эттириш билан бирга, мазкур деталга янгича мазмун ҳамда вазифа юклаганлар. Бу борада XIX асрда бадиий эртак жанрида яратилган асарлар алоҳида аҳамият касб этади. Хусусан, Эрнст Теодор Вильгельм Гофманнинг «Циннобер лақабли митти Цахес» номли қиссасида сеҳрли буюм – кўзгудан ёлғонни фош қилувчи деталь сифатида фойдаланилган.

Г.Х.Андерсеннинг «Қор маликаси» эртаги ғояси тасаввуф таълимотининг Яратган Эгам ўз жамоли ва камолини томоша қилиш учун кўзгу яратганлиги ҳақидаги ақидага ҳамоҳанг бўлиб, асарда ана шундай кўзгу иблис томонидан яратилади. Тасаввуф таълимотида кўзгу бизни ўраб турган моддий олам бўлиб, бу кўзгунинг жавҳари инсон қалби ҳисобланади. Кўз эса қалб рамзидир. «Қор маликаси»да кўзгунинг бир бўлакчаси Кайнинг кўзи орқали жисмига кириб, қалбини музлатади ва уни ёвузликка бошлайди.

Сеҳрли эртаклардаги ёвуз кучларнинг ойна воситасида душманларидан хабардор бўлиши мотиви асосида яратилган А.С.Пушкиннинг «Уйкудаги малика ва етти баҳодир» эртагида кўзгу гўзаллик ва ахлоқ уйғунлиги рамзи сифатида намоён бўлади.

Л.Керролнинг «Алиса кўзгу орти мамлакатада» қиссасида кўзгу синоатларини ифодалаш учун соф математик тафаккур ҳамда бадиий-фалсафий воситалар уйғунлашиб кетган. Бунда кўзгу мамлакати ўзликни англаш, олий ҳақиқатни англаш воситаси сифатида намоён бўлади.

Ойна мавзуси замонавий Ғарб адабиётининг фэнтези жанрида ҳам кенг қўлланилмоқда. Инглиз адиби Жон Толкиннинг скандинав асотирлари

асосида яратилган «Узуклар ҳукмдори» романидаги Лориэн ҳоконининг сеҳрли кўзгуси сув тўлдирилган жомдан иборат бўлади. Бу ўринда фольклордаги сувга кўзгу вазифасини юклаш мотивига дуч келамиз.

Ойна, кўзгу мотивидан бадиий адабиётда фойдаланиш XX асрда ҳам давом эттирилди. Бу даврда мазкур деталь рамзий тағмаёнага эга бўлган образ ёки фантастик асарларда мистик белги сифатида қўлланилган.

Нобель мукофоти лауреати Нажиб Махфуз (1911-2006) қаламига мансуб «Кўзгулар» романида Миср жамияти, унинг келажаги ва тақдири билан боғлиқ муаммолар ҳақида фикр юритилади. Асардаги ҳар бир бобда муайян инсон тақдири ҳақида ҳикоя қилинади. Г.Тошмухамедова таъбири билан айтганда: «... уларнинг тақдири акс этган энг асосий кўзгу, бу – авторнинг, ватанпарвар ва оддий гражданнынг олийжаноб, сахий ва жасур қалбидир»¹⁴. Романдаги эллик бешта боб – эллик бешта кўзгудир. Бу кўзгулар Миср воқелигини акс эттириб, биргаликда яхлит катта кўзгу – романи, яъни замон, давр тасвирини ташкил этади.

Ўзбек ёзувчиси Нодир Норматов қаламига мансуб «Кўзгудаги икковлон» романида Сурхондарёнинг Пана қишлоғида яшовчи ёш оила қисмати, Умар ва Малика ҳаётидаги мураккаб зиддиятлар ўрта асрларда содир бўлган, бобурийлардан қолган тилла кўзгу тарихи эпик тасвирлар орқали баён қилинади. Малика асарнинг охирида келинлик сарпосидаги ойнани қайта-қайта сўраши келинликдаги беғубор бахтини, Умарга бўлган муҳаббатини қайтариш истагини англатади. Бу ўринда Нодир Норматовнинг «Кўзгудаги икковлон» романи ва Ясунари Кавабатанинг «Кўзгудаги ой акси» ҳикоясида қўлланилган кўзгу детали муштарак ғоявий-эстетик вазифани бажаришга йўналтирилган бўлиб, у ҳар икки асарда аёллик бахти рамзи сифатида талқин этилади.

Мавзу, услуб, йўналиш нуқтаи назаридан ранг-баранг, мураккаб ҳамда зиддиятли бўлган XX аср адабиётида кўзгу ва сурат деталь, мотив ёки рамз сифатида кенг қўлланилди. Бу борада насрнинг кичик жанри бўлган ҳикоячиликда эътиборга молик асарлар яратилди. Машҳур япон адиби Кавабата Ясунарининг (1899-1972) «Кўзгудаги ой акси» ҳикоясидаги кўзгунинг рамзий образ сифатидаги мазмун-моҳиятига мурожаат қилишга тўғри келади. Кўзгу сув-ой-аёл мажмуи билан боғлиқ тимсол эканлиги маълум¹⁵. Сувга ўхшаб кўзгу ҳам акс эттирувчи юза ҳисобланади, яъни унда номаълум нарсанинг тимсолларини кўриш мумкин. Кўзгу ўз қиёфасига эга бўлмай, бошқа нарсаларнинг қиёфаларинигина акс эттириши боис, у ўз ёғдусига эга бўлмаган балки қуёш ёғдусини акс эттирадиган ойга қиёсланади. Ойнанинг табиати ўзгарувчан бўлиб, у гоҳ гавжум, гоҳ кимсасиз бўлиши мумкин. Бу эса бизни ой ва аёл рамзларига етаклайди.

Бадиий насрда инсон фотосурати ёки портретдан ҳам кўзгу сингари қаҳрамонлар ўтмиши, келажаги ҳақида маълумот берувчи, уларнинг рухий

¹⁴Тошмухамедова Г. Сўз боши: Китобдан. Нажиб Махфуз. Кўзгулар. – Т.:Прогресс,1982. – Б.6.

¹⁵Мингбоева Д. Тимсоллар тилсими. – Т.: Янги аср авлоди, 2007. – Б.145

оламини очишга кўмаклашувчи муҳим бадиий деталь сифатида кенг фойдаланилган. Хусусан, Н.Гоголнинг «Портрет» повестида Европа адабиётидаги инсон қалбини мангу ҳаёт эвазига алмаштириш мотиви судхўр, жирканч қария руҳини портретга зуҳр этиш орқали ифодаланган. О.Уайльд ҳам бу борада шаклланган усул ва анъаналарни ижодий давом эттирган.

XX аср иккинчи ярми ўзбек ҳикоячилигида Шодиқул Ҳамронинг «Суратдаги аёл» ҳикоясида фотопортрет муҳим бадиий деталь сифатида намоён бўлса, ижодида рамзийлик устувор бўлган Назар Эшонкулнинг «Маймун етаклаган одам», «Санъат», «Хароба шаҳар сурати» ҳикояларида ёзувчи одамлар руҳиятига сирли таъсир қилувчи суратлар ҳақида ҳикоя қилинади¹⁶.

«О.Мухтор ва О.Уайльд бадиий эстетик оламининг ўзига хосликлари» таҳлилига бағишланган иккинчи бобнинг иккинчи фаслида турли тарихий давр, географик макон, ижтимоий-сиёсий тузум ҳамда ўзига хос адабий-эстетик муҳитда яшаган ёзувчилар ижоди ўрганилган. Уларнинг бири асосан XIX асрнинг сўнги чорагида ижод қилган ва эстетизм йўналишининг асосчиларидан бўлган таниқли инглиз адиби Оскар Уайльд бўлса, иккинчиси ижодининг асосий қисми XX асрнинг сўнги чораги ва XXI асрнинг бошларига тўғри келган, замонавий ўзбек адабиётида ўз ўрнига эга бўлган ёзувчи Омон Мухтордир. Мазкур адибларнинг бир тадқиқот доирасида ўрганиш учун танлаб олинганлигининг асосий сабаби улар томонидан яратилган «Дориан Грейнинг портрети» ҳамда «Кўзгу олдидаги одам» романлари ҳисобланади. Биринчидан, Оскар Уайльд романида портрет (Дориан Грейнинг ёшлиқда чизилган сурати), Омон Мухтор романида кўзгу (Сирож муаллимнинг кўзгудаги акси) асарларида асосий рамзий образ сифатида гавдаланади. Ҳар икки асар ҳам ижодкорлар маънавий-руҳий дунёсидаги ўзгаришлар, ҳаёт ва инсонни ўрганиш борасидаги янгича билим ва тасаввурлар ҳосиласидир.

Оскар Уайльд ижодий-эстетик оламининг шаклланишида санъат назариётчилари Жон Рёскин, Уолтер Пейтернинг қарашлари муҳим роль ўйнаган. «Дориан Грейнинг портрети» романи муаллиф томонидан ишлаб чиқилган эстетизм назариясининг бадиий инъикоси сифатида пайдо бўлган.

Омон Мухторнинг 90-йилларда яратилган «Минг бир қиёфа», «Кўзгу олдидаги одам», «Аёллар мамлакати ва салтанати», «Ффу», «Афлотун» сингари романлари шакл ва мазмун жиҳатдан ана шу давр адабий жараёнида янгилик бўлиб, уларда халқ афсона ва эртақларининг мотивлари, шарқ фалсафаси ва адабиёти, хусусан, Алишер Навоий ижодий мероси билан бирга, Ғарб модерн адабиётига хос руҳий олам манзаралари тасвири уйғунлашиб кетган.

¹⁶Ҳамдам У. Руҳни уйғотувчи сўз. Илмий ва публицистик мақолалар, такризлар, суҳбатлар. – Т.: Турон zamin ziyo. 2017. – Б.7.

Омон Мухтор қаҳрамонларининг ўзига хослиги уларнинг анъанавий ижобий ёки салбий образларга ажратилмаслигида намоён бўлади. Ёзувчи бир қаҳрамонда Эзгулик ва Ёвузлик ҳислатларини уйғун ҳолда тасвирлайди.

«Бадиий ижодда кўзгу ва сурат образларининг ўрни» деб номланган учинчи бобда Омон Мухторнинг «Кўзгу олдидаги одам» романидаги кўзгу ва Оскар Уайльднинг «Дориан Грейнинг портрети»даги портрет рамзларининг ғоявий-эстетик муштараклиги ва ўзига хосликлари ўрганилган.

Бобнинг «Кўзгу олдидаги одам асарида кўзгу деталининг ғоявий-эстетик вазибалари» номли биринчи фаслида романда қўлланилган кўзгу тимсолининг бадиий-ғоявий асосларини тўлақонли очиб бериш учун «Дориан Грейнинг портрети» романи ҳам қиёсий таҳлилга тортилган. Турли тарихий давр, ижтимоий-сиёсий муҳитда яратилган ушбу асарлардаги умумий ва ўзига хос жиҳатларни белгилашга эътибор қаратилган.

О.Мухтор асар сарлавҳасига олиб чиққан кўзгу рамзи бош қаҳрамонлар ички дунёси, руҳий оламидаги яширин жиҳатларни, улар қалбининг Раҳмоний ва Шайтоний тарафларини очиб беришда моҳирлик билан қўлланилган. Рамзлар романдаги Раҳмон ва Шайтон – Эзгулик ва Ёвузликнинг абадий курашига бағишланган етакчи ғояни анъанавий оғзаки ва ёзма мерос намуналаридан келиб чиқиб, чуқурроқ тушунишга, таҳлил этишга ёрдам беради.

«Кўзгу олдидаги одам» асарида аниқ кўзгу бор. У ҳам бўлса Валижоннинг ўзидир. Бошқа барча қаҳрамонлар ана шу кўзгуда аксини кўради. Кўринадик, Вали – ҳақиқат тимсоли, ҳақиқат синса, инсоннинг ўзи нобуд бўлади.

Кўзгу рамзини «Авесто»да, сўнг Алишер Навоий асарларида фалсафий-тасаввуфий рамз сифатида қўллаш анъанаси О.Мухтор асарида ҳам ўзига хос тарзда давом эттирилган. Адиб ўз ижодида миллий ривоятларга, халқ эртаклари ва асосан, Навоий ижодига таянганлигини кузатиш мумкин.

Омон Мухторнинг «Кўзгу олдидаги одам» романидаги кўзгу детали ва О.Уайльднинг «Дориан Грейнинг портрети» романидаги портрет деталлари қаҳрамонларга тош ойна сингари уларнинг қалб ўзгаришларини кўрсатиб турувчи тимсол сифатида намоён бўлади. Бу асарларда инсоннинг «нафс-шайтон қутқуси, тубанликка тортадиган куч, ҳирсу ҳавас даракчиси, тама, манманлик, жаҳолат, фаҳшни келтириб чиқарадиган қувват» домига ғарқ бўлиши ҳақида ҳикоя қилинади.

Ғоя ва образлар талқини жиҳатидан жуда яқин бўлган бу икки асарда Лорд Генри ва Сирож Муаллим образлари Иблис қиёфасида келади. Аслида, ҳар икки асар сюжетида Фаустнинг абадий навқиронлик учун иблисга жонини бергани ҳақидаги ривоят асос қилиб олинган. Шу ўринда ёзувчилар шайтон ва иблис образларидан асарларнинг ғоявий-эстетик мақсадини очишда унумли фойдаланган. Адабиёт тарихига назар солсак, инсоннинг дунёвий ҳавасларига етишишига «кўмак берган» ва бу билан уни эзгу йўлдан оздирган инсон қиёфасидаги шайтон ёки иблис образлари Гётенинг «Фауст»,

Стивенсоннинг «Доктор Жекил ва Мистер Хайднинг ғаройиб саргузаштлари», Бальзакнинг «Сағри тери тилсими», М.Булгаковнинг «Уста ва Маргарита» асарларида тасвирланган. «Дориан Грейнинг портрети» ва «Кўзгу олдидаги одам» асарларида қўлланилган кўзгу ва портрет мотивлари ҳам қахрамонларнинг асл башарасини, маънавий қиёфасини очиб бериш учун фойдаланилган. Сирож муаллим кўзгуда одам акси ўрнига иблис башарасини кўрса, Вали эса бир кун келиб, худди шундай туркатни ўз акси ўрнида кўриб қолишдан кўрқиб яшайди.

О.Мухторнинг «Кўзгу олдидаги одам» романида ойна ва О.Уайльднинг «Дориан Грейнинг портрети» романида мувозий рамз – портрет чизиш рамзи, гуноҳнинг аён оқибати ва ҳамиша инсон ўз руҳини ўзи нобуд қилиши мумкинлигини исботловчи далил сифатида келади.

Халқ орасидаги ойнани синдириш марҳум руҳини жонсизлантириши мумкинлиги ҳақидаги ақидалардан келиб чиқиб, О.Мухтор ва О.Уайльд асарларида синган кўзгудан қахрамонлар ҳаётининг интиҳосини англатувчи рамз сифатида фойдаланилган.

Учинчи бобнинг «Дориан Грейнинг портрети асарида қахрамон маънавий дунёси тасвирининг асосий воситалари» деб аталган иккинчи фаслида Оскар Уайльд қахрамонларининг маънавий дунёси тасвирига хос асосий воситалар тадқиқ этилди. Таҳлил асардаги портрет тимсоли бош қахрамон қалбининг рамзи, деган қарашга таянган ҳолда олиб борилди. Шу билан бирга, рамзий тасвирдаги анъана ва новаторлик тушунчалари асосида асарнинг бадиий-ғоявий моҳияти очиб берилди.

«Дориан Грейнинг портрети»даги сирли рамзийлик жиҳати романтиклар услубига яқин туради. Рамзийлик портретнинг сирли ва фантастик равишда Дорианнинг иккинчи «мен»ига айланиши ҳамда унинг гуноҳу қотилликларини ўзига олиб, қахрамоннинг маънавий жиҳатдан инқирозга юз тутишини акс эттириши асосига қурилган.

Фикримизча, Оскар Уайльднинг «Дориан Грейнинг портрети» романида инсондаги маънавий ва моддий асос, ички ва ташқи гўзаллик ўртасидаги мувозанатнинг бузилиши натижасида маънавий қашшоклик фожиаси рўй бериши ҳақидаги бадиий ғоя илгари сурилган. Зеро, Дориан Грей ҳақидаги ҳикоя маънавий-ахлоқий, қолаверса, руҳий тубанлик устидан чиқарилган ҳукмдир¹⁷. Романнинг асосий ғояси, объектив моҳияти: «... агар инсон ўз қалбини йўқотадиган бўлса, оламни сотиб олишдан не фойда?», деган пурмаъно ҳикматда ифодаланган.

О.Уайльд ижоди XIX аср иккинчи ярми Англия адабиётидагина эмас, Европа адабиётида ҳам ўзининг новаторлиги, санъат, хусусан, бадиий адабиётнинг роли хусусидаги ноанъанавий қарашлари билан аҳамиятлидир.

Ёзувчи «Дориан Грейнинг портрети» асарини яратишда романтизм ва реализм адабиётларининг анъана ва усулларида ижодий ёндашган ҳолда фойдаланган. Хусусан, романнинг пайдо бўлишида Ч.Р.Метьюриннинг

¹⁷Холбеков М. Оскар Уайльднинг эстетик олами // Жаҳон адабиёти, 2012. – № 1. – Б.178.

«Дарбадар Мельмонт», Майнгольднинг «Сидония – афсунгар», Б.Дизраэлининг «Вивьен Грей», О.Бальзакнинг «Сағри тери тилсими», Ж.К.Гюсманнинг «Аксинча» романларида илгари сурилган мавзу, ғоя ва муаммолар таъсири бўлган.

О.Уайльд асарида портрет асосий мотив вазифасини бажаради ва суратнинг ўзгариб бориши орқали инсон қалби, руҳий дунёсидаги ўзгаришларнинг рамзий тимсоли яратилади.

«Кўзгу олдидаги одам» ва «Дориан Грейнинг портрети»да илгари сурилган ғоялар муштараклиги муаллифларнинг «Инсоннинг комил инсон бўлиши йўлидаги бир жараёни қаламга олиш»га қўл урганликларида намоён бўлади¹⁸. Мазкур асарлар яқин юз йил вақт оралиғида яратилган бўлса-да, уларни эзгулик билан ёвузлик ўртасидаги кураш, «инсон «мен»ининг ўзлигини англатиш учун кураши, ички зиддият, маънавий-ахлоқий қарама-қаршиликлар жараёни» мавзуси бирлаштириб туради¹⁹.

Лекин ҳар иккала адиб ижодида рамзларни акс эттиришда турлича асосга таянилган бўлиб, бу аввало, ижодкорларнинг бири Шарқ, иккинчиси Ғарб маданияти ва фалсафаси таъсирида шаклланганлиги билан изоҳланади.

Омон Мухтор, аввало, теран шарқона илдизларга мурожаат қилади. Шарқ фалсафаси ва миллий кадриятларни очик ифодалаш, имконсиз бўлган тузумдан халос бўлгач, халқ афсона ва эртаклари мотивлари, миллий адабиётимиз тарихидаги анъаналарга таяниш ёзувчи асарлари учун асосий хусусият ҳисобланади. Ижтимоий масалалар биринчи ўринда бўлган шўролар даврида бадиий адабиётга хос сирлилик, соҳирлик жиҳатлари нутила бошлади. Ана шу даврда О.Мухтор ҳақиқатдан ҳам Ғарб адабиёти намуналарини ўрганди, лекин уларнинг тажрибасини Шарқ адабий фалсафаси, ранг-баранг рамзий образлар тизими билан бойитиб, синтез кўринишида ифода этди. О.Уайльд эса рамзий образларни яратишда, биринчи навбатда, Европа фольклори, қадимги юнон маданий мероси, қолаверса, XIX аср бадиий эртак анъаналарига таянган.

¹⁸Мухтор О. Тўрт томон қибла. Трилогия. – Т.: Шарқ, 2000. – Б. 420.

¹⁹Солижонов Й. XX асрнинг 80-90 йиллари ўзбек насадида бадиий нутқ поэтикаси: Филол.фан. док. ...дисс. Т., 2002. – Б. 183.

ХУЛОСА

Бадиий насрда кўзгу ва сурат рамзларининг ғоявий-эстетик вазифасини тадқиқ қилиш асосида қуйидаги хулосага келинди:

1. Ҳар бир рамзий белги ёки образнинг пайдо бўлиши узоқ ўтмишга эга бўлиб, унга юклатилган рамзий мазмун моҳият кўп асрлар давомида ўзгармайди. Лекин маълум тарихий даврларда янги рамзлар пайдо бўлиши ёки мавжудлари ўз моҳиятини ўзгартириши мумкин. Рамз ва рамзийлик бадиий адабиёт учун, аввало, инсон ва уни ўраб турган мураккаб ва сир-синоатли дунёни, одамнинг олам билан алоқасини акс эттириш воситаси бўлиб, уни англаш ва тушуниш ўқувчидан ижодкорнинг ҳаёт йўли, орзу-ўйлари, ғоявий-эстетик нияти, асар ёзилган даврдаги руҳий ҳолати ҳақидаги маълумотга эга бўлишни талаб этади.

2. Кўзгунинг нурни қайтариш, нарсани шаклини айнан акс эттириш хусусиятлари қадим халқларда у ҳақида ўзгача тасаввурлар пайдо қилган бўлиб, улар дастлаб фольклорда барқарор эпик мотивлар сифатида намоён бўлган. *Ойна* билан боғлиқ мотив ва рамзий образлар ойна ва сувнинг ўзаро боғлиқлиги ҳақидаги қадимий қарашларга асосланиб, халқ эътиқодий тасавбурида у ўзга оламга кириш эшиги, келажакдан хабар берувчи жарчи, бахт ва садоқат, ёруғлик, шодлик бахш этувчи сеҳрли қудрат соҳиби сифатида кўрилган. Ўзбек халқ сеҳрли эртакларида эса кўзгу магик кучга эга «ғаройиб буюм»лардан бири сифатида қаҳрамонга ёрдамга келувчи куч вазифасини бажарган. Ойна жуда кўп халқлар томонидан мушоҳада қилиш, ўзликни англаш ва ҳақиқат рамзи сифатида қаралганлиги боис у кўзга қиёсланган. Ана шу қарашлар таъсири дастлаб фольклорда, кейинчалик ёзма адабиётда ўз ифодасини топган.

3. Кўзгу деталига бадиий адабиётда турли даврларда турлича ғоявий-эстетик вазифа, рамзий мазмун юкланган. Ўзбек мумтоз адабиётида, хусусан, Алишер Навоий ижодида инсон маънавий баркамоллигини акс эттириш учун кўзгу ва кўз тимсолига мурожаат қилинган. Кўзгу орқали хабар топиш мотивидан Алишер Навоий «Фарҳод ва Ширин» достонида унумли ва ўринли фойдаланган бўлиб, бунга шоир ўзигача бўлган адабий анъаналар ҳамда халқнинг эътиқодий тасаввурларига таянган ҳолда, ойнага ўзига хос рамзий маъно юклаган.

4. XIX-XX аср адабиётида турли оқим ва йўналишларнинг, хусусан, романтизм вакиллари ва бадиий эртак намоёндаларининг асарларида портрет ёки суратлар нафақат интерьернинг бир қисми, балки қаҳрамонларнинг маънавий ва ички дунёсини, ўтмишини очиб беришда муҳим восита сифатида қўлланилган. Замонавий адабиётда кўзгу билан боғлиқ халқ анъана, удум ва қарашлари, оптика имкониятлари, мистика ва фантастика элементлари уйғунлашиб, ундан эзгулик ва ёвузлик курашини тасвирлашда инсон руҳий оламини очиб беришда муҳим рамзий образ сифатида фойдаланилмоқда. Бадиий адабиётда *сурат* инсон қалби, хотирасининг ўзига

хос рамзи бўлибгина қолмай, ундан бутун бошли ижтимоий-сиёсий тузум, даврни мажозий тасвирлашда ҳам фойдаланилган.

5. Гоголнинг «Портрет», О.Уайльднинг «Дориан Грейнинг портрети», Ш.Ҳамроевнинг «Суратдаги аёл» асарларида суратдаги кўзлар тасвири муҳим ўрин тутди. Мазкур асарларга кўз қалб тимсоли эканлиги, инсон ички дунёси, туйғуларини қанчалик яширишга уринмасин, барибир кўзлар ошкор қилиши ҳақидаги қараш асос қилиб олинган.

6. Оскар Уайльднинг «Дориан Грейнинг портрети» ва Омон Мухторнинг «Кўзгу олдидаги одам» романлари яқин бир асрлик вақт оралиғида, турли ижтимоий-сиёсий жамиятда яратилган бўлишига қарамай, уларни инсон табиатидаги эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги кураш, руҳ эркинлиги ва қуллиги мавзуси ҳамда асарларнинг ғоявий мазмунида муҳим аҳамиятга эга бўлган рамзий образлар бирлаштириб туради. Асарлардаги ғоялар муштараклиги Валижон ва Дориан образлари орқали инсоннинг комиллик йўлидаги интилишлари тасвирида намоён бўлади.

7. О.Уайльд «Дориан Грейнинг портрети»ни яратишда романтизм ва реализм анъаналаридан ижодий фойдаланиш билан бирга, халқ орасидаги ойна билан боғлиқ шаклланган қарашларга ҳамда У.Метьюрин, Майнгольд, Б. Дизраэли, О. Бальзак, Ж.Гюсманс романларида илгари сурилган мавзу ва ғояларга таянган. О.Мухторнинг «Кўзгу олдидаги одам» романи муаллифнинг XX асрнинг 90-йилларида яратилган «Минг бир қиёфа», «Аёллар мамлакати ва салтанати», «Ффу», «Афлотун» асарлари сингари халқ афсона ва эртаклари мотивлари, Шарқ фалсафаси ва адабиёти, хусусан, Алишер Навоий ижодий мероси билан бирга Ғарб модерн адабиётига хос рухий олам тасвири синтези сифатида пайдо бўлган.

8. Омон Мухтор ва Оскар Уайльд романлари ўз даврининг ижтимоий-сиёсий муаммоларига жавобан яратилган бўлиб, ўзбек ёзувчиси асарида мустабид тузумнинг, инглиз ёзувчиси асарида қиролича Виктория даврининг бадий-рамзий манзараси акс эттирилган.

9. О.Мухторнинг «Кўзгу олдидаги одам» романидаги кўзгу ва О.Уайльднинг «Дориан Грейнинг портрети» романидаги портрет деталлари қаҳрамонларга тош ойна сингари қалб ўзгаришларини кўрсатиб турувчи восита сифатида тасвирланган. Шу билан бирга, портрет ва кўзгуда тасвирланган қаҳрамонлар чириш рамзи, гуноҳнинг аён оқибати ва ҳамиша инсон ўз руҳини ўзи нобуд қилиши мумкинлигига ишора сифатида гавдаланади. Халқ орасидаги ойнани синдириш марҳум руҳини жонсизлантириши мумкинлиги ҳақидаги ақидалардан келиб чиқиб, О.Мухтор ва О.Уайльд асарларида синган кўзгудан қаҳрамонлар ҳаётининг интиҳосини англатувчи рамз сифатида фойдаланилган.

10. О.Мухтор ва О.Уайльд шайтон, иблис образларидан асарларнинг ғоявий-эстетик мақсадини очишда унумли фойдаланган бўлиб, Сирож муаллим ҳамда Лорд Генри тимсолларида бош қаҳрамонлар Вали ва Дориан

Грейни йўлдан оздирувчи, уларни гуноҳ ишларга чорловчи инсон киёфасидаги шайтон образлари тасвирланган.

11. Бадиий адабиётда кенг қўлланиладиган рамзий образлар, хусусан, кўзгу ва сурат (портрет) деталларига юклатилган ғоявий-эстетик вазифани аниқлашда ижодкор шахси, асар яратилишига туртки бўлган омиллар, давр ва миллий-маънавий дунёқараш таъсири нуқтаи назаридан ёндашиш орқали муҳим илмий хулосаларга эга бўлиш мумкин. Ўзбек ва Ғарб адабиётида кўзгу, портрет рамзларидан фойдаланишда муштарак ва ўзига хос жиҳатларнинг мавжудлиги асарлар яратилган давр, муҳит ва миллий менталитетдаги фарқ билан изоҳланган.

**SCIENTIFIC COUNCIL FOR AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
DSc.27.06.2017.Fil.21.01 AT TASHKENT STATE INSTITUTE OF
ORIENTAL STUDIES, UZBEKISTAN STATE WORLD
LANGUAGES, NATIONAL UNIVERSITY OF UZBEKISTAN**

FERGHANA STATE UNIVERSITY

NARGIZA ISAKOVNA TOIROVA

**IDEOLOGICAL AESTHETIC FUNCTIONS OF THE SYMBOLS
MIRROR AND PORTRAIT IN LITERATURE
(based on the works of Omon Mukhtor and Oscar Wilde)**

**10.00.06 – Comparative Literature Study, Comparative Linguistics
and Translation studies**

**DISSERTATION ABSTRACT FOR DOCTOR OF PHILOSOPHY (PhD) ON
PHILOLOGICAL SCIENCES**

Tashkent - 2018

The theme of the dissertation for doctor of philosophy (PhD) was registered at the Supreme Attestation Commission at the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under number B2017.2.PhD/Fil212.

The thesis was carried out at Ferghana State University.

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, English, Russian (resume)) on the Scientific Council website of www.tashgiv.uz and on the website of «ZiyoNet» Information and Educational portal www.ziynet.uz.

Scientific advisor: **Abdugapir Abdikarimovich Kasimov**
Doctor of Philological Sciences, Associate Professor

Official opponents: **Anatoliy Stepanovich Lihodzyevskiy**
Doctor of Philological Sciences, Professor

Zamira Abdullayevna Kasimova
Doctor of Philological Sciences, Associate Professor

Leading organization: **Jizzah State Pedagogical Institute**

The defense of dissertation will take place on «__» _____ 2018, _____ at _____ at the meeting of the Scientific Council DSc.27.06.2017.Fil.21.01 at Tashkent State Institute of Oriental Studies, Uzbekistan State University of World Languages, National University of Uzbekistan (address: 100047, Tashkent, Shahrisabz Str., 25. Tel: (99871) 233-45-21; fax: (99871) 233-52-24; e-mail: sharq_ilmiy@mail.ru).

The dissertation could be reviewed in the information-resource center of Tashkent State Institute of Oriental Studies (registration number ____). Address: 25. Shahrisabz Str., Tashkent, 100047, Tel.: (99871) 233-45-21.

The abstract of dissertation was distributed on: «__» _____ 2018.

(Register record № «__» on _____ 2018).

A.M. Mannonov
Chairman of the Scientific Council for awarding scientific degrees, Doctor of Philological Sciences, Professor

R.A. Alimukhamedov
Scientific Secretary of the Scientific Council for awarding scientific degrees, Doctor of Philological Sciences

G.H. Boqieva
Chairperson of the Scientific Seminar at the Scientific Council for awarding scientific degrees, Doctor of Philological Sciences, Professor

INTRODUCTION (abstract of the PhD dissertation)

Topicality and necessity of the dissertation theme. Learning the factors of defining poetics of literary works on the assumption of the power of emotional-aesthetic impact of the art of a word on the spiritual life of a man has become one of the important problems of the world critical literature studies. That is why the nature of the phenomenon of artistry in the art of a word, spiritual-life basis, the question of learning them comparatively are considered as important tasks of the theory of literature and critical literature studies. From this point of view, the branch of comparative literature study, which has become an objective necessity of the contemporary science, is of great importance.

Attention of the world critical literature studies to defining the place of a writer's creative individuality and his/her place in developing national, world literature through comparative learning of literatures have increased. It is known that events having no connections and any historical unity, created in different historical periods can be investigated in comparative-typological aspect. Alongside with this, the comparative method is helpful in deep analysis of the phenomenon of artistry which is the basis of literature, in any writer's creations and achievements in this field.

A number of tasks are imposed on Uzbek literature in the process of carrying out reforms in current social-political, cultural-educational aspects as well. Namely, identification of Uzbek literature in historical and modern arena, defining unified features in the contemporary world when literary relations are even stronger, have become one of the important issues of our critical literature studies. «Living faithfully to lofty ideals, understanding our selves, being ready to protect our pride and dignity, national interests» are the primary tasks imposed on the Uzbek writers and educated people¹. Given above learning symbolic images used in the works of art and disclosing their multi-meaning layers are interesting not only to narrow specialists but also to broad masses of population. In this respect investigation of gnoseology of the notions **mirror** and **portrait** and their ideological aesthetic importance in art are considered to be a crucial scientific problem. If we glance at folklore and the history of literature, we can see that the motif of *mirror* and in the later phases of the art of a word the components of *picture* or *portrait* have been used rather widely. Undertaking a scientific research of the problem of the place taken by very images and symbols in the poetics of literary works, one can make some serious conclusions. But trying to investigate the problem in a large scale – on the basis of a number of literary works in the history of literature one can come to general conclusions mainly on the basis of a text interpretation. That is why learning comparatively the poetics of symbols of *mirror* and *portrait* in the framework of several works, makes it possible to make a thorough and deep scientific-practical conclusions. Through comparative analysis of examples of literary works of the Uzbek and Western literature belonging to different periods and chosen for the research, we can have enough scientific

¹Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маърузаси. / Халқ сўзи. 4 август, 2017. – № 153. – Б. 1.

imagination on general and peculiarities of using *mirror* and *portrait* as a component and symbol. Since *mirror* and *portrait* served not only as components but also as symbolic-figurative images with deep philosophical subtext in the «The Picture of Dorian Gray» by English writer O.Wilde and O.Mukhtor's «The Man at the Mirror», it is appropriate to take them as objects of comparative investigation.

This dissertation serves to a certain extent, for the fulfillment of the tasks maintained by the decrees of the Republic of Uzbekistan PD 4797 «On Establishing Tashkent State University of Uzbek and Uzbek Literature Named after Alisher Navoi» as of May 13, 2016, PD 4947 «On the Development Strategy of Uzbekistan» as of February 7, 2017, PR 2909 «On the Measures for Further Improvement of Higher Education» as of April 20, 2017, PR 3271 «On Complex Measures of Developing Book Publishing and Distributing System, Improving and Propagating Book Reading and Culture of Book Reading» and some other legal-regulatory documents related to this activity.

The degree of relevance of the research to the priority fields of development of science and technologies of the Republic. This dissertation is written in line with priority directions of I. «Ways of forming and fulfilling the system of innovative ideas in developing the informatized society and democratic state socially, legally, economically, culturally, spiritually and educationally».

The degree of the problem investigation. The question of the phenomenon of *symbol* and *symbolism*, its nature, ideological and aesthetic tasks has been learned by such disciplines as critical literary studies, philosophy, aesthetics quite thoroughly. *Symbol* and *symbolism* was investigated by such thinkers as Plato, Aristotle, Hegel, Jung, F.Buslayev, A.Potebnya, A.Losev, A.Beliy and others². Namely, in Russian literature there are a number of scientific research works dedicated to psychological and philosophic basis of symbolism, poetics of some motives and symbols, in particular imaginations and views connected with mirror³.

In Uzbek literature alongside with the general theoretical problems of symbol, analysis and investigation of some symbolic images have also been the object of learning in the works of such scholars as I.Sulton, A.Sharopov, N.Komilov, S.Madiyeva, Ya.Kosim, M.Yoldosheva⁴.

²Платон. Люди и тени. www.gumer.ru; Арасту. Поэтика. Ахлоки кабир. Риторика. – Т.: Янги аср авлоди, 2012.–400 б.; Гегель. Эстетика в 4-х томах. – М.: Искусство, 1968, 1969, 1971, 1974; Юнг К.Г. Человек и его символы. https://royallib.com/book.yung_karl; Буслаев Ф.И. Византийские и древнерусская символика по рукописям от XV до XV конца в.[www://stsl.ru](http://www.stsl.ru); Потебня А.А. О некоторых символах славянской народной поэзии. 1974. www.gumer.ru

³Белый А. Символизм как миропонимание. – М.: Республика, 1994, – 528 с.; Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство.– М.: Искусство, 1976. – 367 с.; Кун Н.А. Қадимги юнонистон афсона ва ривоятлари. – Тошкент: O'zbekiston, 2013. – 496 б.; Литвинский Б.А. Курганы и курумы западной Ферганы. – М.: Наука, 1972. – 259 с; Афанасьев А.Н. Живая вода и вещее слово. – М.: Советская Россия, 1988. – 508 с.; Руднев В. Энциклопедический словарь культуры XX века. – М.: Аграф, 2001. www.gumer.ru; Синкевич Влад. Философское эссе. Феномен зеркала в истории культуры. www.philosophy.ru; Дегтярёва О. Зеркало как общекультурный феномен. Дисс. канд. культуро. наук. – Санкт-Петербург, 2002. – 138 с.

⁴Шаропов А.Оламлар ичра оламлар. –Т.: Адабиёт ва санъат, 1978. – 224 б.; Комилов Н. Тасаввуф. – Т.: MOVAROUNNAHR – O'ZBEKISTON, 2009. – 448б.; Шарипов Ш. «Лисон ут-тайр» достони генезиси ва гоъвий-бадий хусусиятлари. – Т.: Фан, 1982. – 96 б.; Маъдиева С. Ҳозирги драмаларда анъанавий символларнинг тур ўзгариши // Ўзбек тили ва адабиёти. 1986 № 6. – Б.57-60; Яшар Қосим. Янги ўзбек лирикасида рамзлар // Ўзбек тили ва адабиёти. 1998. – № 5. – Б. 3-8; Йўлдошева М. Ҳозирги модерн

Certain works have been written on the creative activity of O.Wilde and O.Muhtor in critical literature studies⁵. But symbolizing mirror and picture, poetic tasks of these symbolic images in folklore, introducing them to literature, the questions of ideological-aesthetic tasks imposed upon them have not been learned as an object of a monographic research in Uzbekistan except for some articles⁶.

Relevance of the dissertation theme to the scientific research works of higher educational institutions where the research has been carried out. The dissertation has been written in the framework of «Problems of Critical Literature Studies» of Fergana State University.

The aim of the research is to bring light upon ideological-aesthetic function of the symbols *mirror* and *portrait* in literature on the basis of the works of O.Mukhtor, O.Wilde, and upon comparative analysis of emerging images and motives in literary works.

The tasks of the research are the following:

- analyzing the learning of genesis of the component *mirror*;
- disclosing the emergence of epic motives on the basis of national imagination about *mirror*;
- defining general and peculiar features in using symbols;
- defining the role of symbols *mirror* and *portrait* in disclosing the inner world of characters of «The Man at the Mirror» by O. Mukhtor and «The Picture of Dorian Gray» by O.Wilde;
- defining specific features of unified tendencies and peculiar characteristics by comparative investigation of the analyzed examples of the Uzbek and Western literature.

The object of the research is «The Man at the Mirror» by O.Mukhtor and «The Picture of Dorian Gray» by O.Wilde.

The subject of the research is the images of *mirror* and *portrait* taken from the works.

Methods of the research. In bringing light upon the theme of the research, comparative typological, comparative-historical methods were used.

шеърларда тимсол // Ўзбек тили ва адабиёти. 2003. – № 1. – Б. 47-50; Қосимов А. Адабиётда болалик маънавий-ахлоқий категория сифатида (А. де Сент-Экзюперининг «Кичкина Шахзода» ва Ч.Айтматовнинг «Оқ кема» асарлари асосида). Фил. фан. ном. ... дисс. – Тошкент, ТАИ, 1999. – 127 б.; Муллахўжаева К.Т. Алишер Навоий ғазалиётида тасаввуфий тимсол ва бадиий санъатлар уйғунлиги. – Т.: НДА, 2005. – 26 б.

⁵ЭлманР. Оскар Уайльд. Биография – М.: Независимая газета, 2000. – 668 с.; Лангланг Ж. Оскар Уайльд, или правда масок. – М.: Молодая гвардия; Полимпсест, 1999. – 325с.; Акимова О. Этика и эстетика Оскара Уайльда. СПб.:Алетейя, 2008. – 192 с.; Rose Alex. Deceptive Picture: How Oscar Wilde painted over «Dorian Gray». / The New Yorker. – New York, 2011. 8 August. <https://www.newyorker.com>; Chosal Sukriti. Theorist underrated: Oscar Wilde the critic. Sarup book, 2015. – 196 p.; Солижонов Й. XX асрнинг 80-90 йиллари ўзбек насрида бадиий нутқ поэтикаси. Филол.фан.д-ри. ...дисс. – Т.: 2002. – 302 б.; Шарафиддинова М.О. Особенности поэтики узбекского романа XX века в контексте мировой художественной традиции. Дис. док.фил.наук. –Т.: 2010. – 284 с.; Холбеков.М. XX аср модерн адабиёти манзаралари. – Т.: Mumtoz so'z, 2014. – 387 б.

⁶Вулис А.З. Литературные зеркала. <https://royallib.com>>literaturnie_zerkala; Саримсоқов Б. Ойнада зуҳр этган бахт. // Ўзбек тили ва адабиёти. 1984 № 4. – Б.30-36; Расулова З. Ўзбек халқ эртақларида «сехрли ойна» образи // Бухоро давлат университети илмий ахбороти. – Бухоро, 2007. – № 3. – Б. 46-49; Жўраев М., Расулова З. Ўзбекларнинг «ойна» билан боғлиқ ишончлари ва унинг фольклордаги талқини // Илм сарчашмалари. – Урганч, 2011. - № 8. – Б. 11-19.

The scientific novelty of the research is determined by the following:

it is proved that stable epic motives formed on the basis of mystical ideas connected with the place of *mirror* in everyday life and its feature of reflecting the reality were used creatively in classical literature;

evidences were produced that the component of *picture* or *portrait* was introduced to literature (fiction) as a means of disclosing the inner world, past or future of the person described in it and not the appearance of a man.

it is proved that O.Wilde used the traditions of Romanticism and Realism, referring to people's views *mirror* in his work «The Picture of Dorian Gray» but O.Mukhtor's «The Man at the Mirror» appeared as the image synthesis peculiar to Western modern literature together with the motifs of people's legends and tales, Oriental philosophy and literature;

it is found out that the images of *mirror* and *portrait* in «The Man at the Mirror» by O.Mukhtor and «The Picture of Dorian Gray» by O.Wilde are used as basic literary means in disclosing the characters' inner world, spiritual-moral character;

similarities and originality of using the images of *mirror* and *portrait* in the Uzbek and Western literature, namely in the creative activity of O.Mukhtor and O.Wilde are explained by the differences in the epochs, environment and national mentality.

Practical results of the research:

it is proved that the scientific conclusions on the nature of symbolic images, their importance in poetics of a literary work serve for the improvement text books, manuals and dictionaries created on the theory of literature, history of literary criticism, basis of literary analysis, methodology of critical literature studies;

factors of defining traditions, periods, environment and national peculiarities are found out;

the practical importance of scientific articles created on the basis of the results of the research in increasing literary-aesthetic outlook of students at literary lessons is defined.

Reliability of the results of the research is defined by correctly assigned tasks, comparing the conclusions, being based on the sources of different periods and finding its scientific resolution.

Scientific and practical importance of the research.

Scientific importance of the work is defined by filling and widening not only the contemporary period of the Uzbek fiction but also the chronological order of literary aesthetic ideas of using the image of *mirror* in foreign literature. Ideas about literary aesthetic tasks imposed on the images of *mirror* and *portrait* of different periods serve for the development of the sciences on theory of critical literature studies, history of literary criticism, contemporary literary process.

Practical importance of the work is defined by contribution of the ideas about the factors, sources, nature of emergence of the images of *mirror* and *portrait* into the improvement of textbooks and manuals on New Uzbek Literature, Theory of Literature, History of Uzbek Literary Criticism, History of the World Literature, Theoretical Poetics.

Implementation of the research results. On the basis of scientific results received on defining genesis and ideological-aesthetic tasks of the images of *mirror* and *portrait* in Uzbek and English prose on the basis of works of O.Mukhtor and O.Wilde:

scientific results of the research on poetics of the images of *mirror* and *portrait* in Uzbek and world literature, individual literary skill of a writer and the place of literary impact were widely used under fulfilling the fundamental project on the theme of «Uzbek Literature in the Aspect of Contemporary Literary Critical Studies: Typology and Literary Impact» No ФА-Ф1-Г 040 of Scientific-Research Institute of Uzbek and Uzbek Literature of Tashkent State University of Uzbek and Uzbek Literature named after Alisher Navoi. (Certificate ФTK-0313/133 of the Agency of Science and Technologies as of February 8, 2017). Scientific results can be the basis for analyzing the place and poetics of the Uzbek literature in the world literature;

theoretically unified knowledge on the place of *mirror* in the customs and traditions of people, introduction of the image of *mirror* to the folklore and its ideological aesthetic task in literary works have been used in explanation of such exhibitions as *mirror, picture, portrait* in the Museum of Country Learning of Fergana region (certificate 01-11-08-133 of the Ministry of Culture of the Republic of Uzbekistan as of January 10, 2018). The scientific conclusions have been important sources of delivering the specific features of the literary perception of the people connected with *mirror* and *picture*;

scientific-theoretical ideas on the tradition of using *mirror* as the image of character's soul in fiction, on describing the balance between man's inner and external world have been used in a TV show «Interview» and radio program series «Literary Environment» broadcasted regularly by Fergana Regional Tele-radio Company (Certificate of Fergana regional Tele-radio Company 12-01/1 as of January 6, 2018). Results of the research work secured richness of the programs in scientific proofs and served for wide propagating O.Mukhtor's literary creations.

Approbation of the results of the work. The results of the work were set forth in the form of lectures and approbated in 17 scientific-practical conferences, including 11 republican conferences and 6 international scientific conferences.

The publication of the results of the research. 26 scientific works were published on the theme of the dissertation. Namely, 9 scientific articles, out of them 7 were published in the Republican and 2 in foreign journals scientific publications recommended by the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan for publishing the main results of doctorate dissertations.

The structure and volume of the dissertation. The dissertation consists of introduction, 3 chapters, conclusion and the list of used literature. The dissertation comprises 133 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

Introduction part grounds topicality and necessity of the research; aim and tasks of the research, object and subject of the research are classified; its relevance to the leading directions of the development of the Republican science and technology is shown; scientific and practical value of its results were revealed; information on implementation of the results of the research, published works and the structure of the dissertation were given.

The first chapter is entitled «**Symbolic-Allegorical Description in Literature and Its Investigation**». Symbolic-allegorical images, namely, theoretical basis, investigations, historical roots, sources and factors of the symbol of mirror were researched in it.

In the first part «Symbol as a Way of Reflecting the Reality Literarily» the nature of a symbol, its difference from an allegory and place taken in the poetics of a literary work brought light upon using the material of several works as examples. The place of symbols in social, political, spiritual life of the humanity is analyzed on the basis of the idea of the great Chinese Philosopher Confucius who said «Signs and symbols rule the world, neither words nor laws». *Symbol* is important for depicting the relations of complex inner world of a man with the world. Such features as *allegory* and *symbol* of figurative use of the word which are considered to be an art of using the word in figurative meaning are used widely as a means of strengthening descriptiveness and expressiveness. Though *symbol* and *allegory* are close from the point of view of expressiveness, the main difference between them is that a *symbol* is used in the text in its primary and figurative meanings when *allegory* shows what the writer intends to describe not the thing being described.

It is known that symbols are subdivided into scientific, philosophic, literary and mythological types. When speaking about literary and mythological symbols it is necessary to remind once again that literature which is the art of using words consists of symbols and signs.

Symbols used in literary works are different according to their character and tasks. A.Sharopov makes a special analysis of relations of a symbol-character and a symbol sign⁷.

«Divine Comedy» by Dante is inexhaustible source of using symbols and figurativeness. Namely, the dark forest described in the beginning of the work («Hell» 1, 2-60 p) is regarded as the symbol of human life by Dante. He meets a leopard – a symbol of treachery and lust, a lion – a symbol of pride and violence and a she wolf – a symbol of vanity and cunningness.

It is believed that in the novel «Plague» by A.Camus created after the World War II (1947) a figurative image of fascism is depicted through the symbol of «plague». A literary critic D.Kuronov says that it would be a mistake to understand a literary work only in connection with one historical period though it

⁷Шаропов А. Оламлар ичра оламлар. – Т.: Адабиёт ва санъат, 1978. – Б. 22-41.

is a product of a certain period. As «...a real man of art stays beyond the reality in the moments of creative activity, time borders do not exist for him in these divine time – he lives in the realm of a greater time which unifies the past, the present and the future»⁸. According to this point of view we become sure that A. Camus depicted not only the figurative image of fascism, but also a mysterious power which never retreats in full, appears and stuns people at times. We can come to a conclusion that such kind of a situation may appear in every society where indifference and apathy flare up.

Using symbolic images take important place in the creative activity of the modern Uzbek writers as well. We must mention such works as «The Plane Tree» written by Askad Mukhtor, «The Tulip Field» by Murod Mukhammad Dost, and «The bird in the Fano Desert» by Asad Dilmurod. Namely, a number of works of Omon Mukhtor created in the years of independence are rich in symbolic components and images which have deep subvalue.

One of the writers, who has his own peculiar style of depiction N. Eshonkulov could create the symbol of the period of Soviets in his story «Coffin» through the image of a dwelling place build in the form of a coffin, and the symbol of that ideology through the image of a disgusting smell staying in the town. The work «Jajman» created by Khurshid Dostmukhammad is also noteworthy in this respect.

We can consider symbolism as an appearance of a literary text relying on figurative meanings conditionally which includes eternal problems of the humanity and society. Symbolic images which are the products of the author's associative thinking play an important role in increasing the ideological-aesthetic influence of a literary work.

The second part of the chapter is called «The Genesis and Learning the Image of Mirror»; the genesis of the image of *mirror*, its introduction to folklore and literature is analyzed in it.

As *mirror* has been taking a special place in the lives of people since ancient times, as its reflecting function has been fascinating our ancestors, it has been valued as a mystical device fulfilling ideological-aesthetic task of different periods, religions and nations.

Putting a knife, a mirror and pepper under the pillow of a new born baby's cradle according to Uzbek national traditions is connected with the ideas of magical protecting ability of a mirror from damages of evil ghosts⁹. According to the imagination of our historical ancestors a man's reflection in the mirror does not show the breaking of rays coming off his shape and going back but it is his spirit reflected in the mirror.

The Japanese strongly believe that the spirit of a man, looking at a mirror for the first time is transmitted in the mirror¹⁰. Imagination and philosophical content connected with a mirror is masterly implemented into fictions in the work «The

⁸Куроно Д. Чўлпон насри поэтикаси. – Т.: Шарқ, 2004. – Б. 283.

⁹Саримсоқов Б. Ойнада зуҳр этган бахт. // Ўзбек тили ва адабиёти. 1984. – № 4. – Б.32.

¹⁰Синкевич В. Феномен зеркала в истории культуры. www.philosophi.ru

Moon on the Water» by Yasunari Kawabata.

Besides, a mirror is also regarded as a magical means of giving faithfulness, light and joy. D.S. Rayevskiy gives information that brides and grooms of such nations as Indians, Tadjics and Persians have a tradition of looking at a mirror together¹¹. This tradition is connected with the wish of having a happy life, living together for a long time, having good children and having warm feelings towards each other¹².

A mirror has a general symbolical sense in the Eastern and Western literature, and has been regarded as a cosmogonic object connecting man's life and the other world.

In the middle ages a mirror was regarded as an object of a luxurious life, vanity, on the one hand, and going mad and having a deep thought, finding one's level and the symbol of the truth, on the other. *Mirror* was compared to eyes in this meaning. During this period a special type of didactic works «Mirror stories» came into being (for example: («Triple Mirror» of Vincent of Beauvais, «Okagama» of the Japanese, «Kalila and Dimna» of the Indian, «Mirror» of the German, the French and the Italian literatures), the Nature is depicted as the mirror of divine wish.

In religious imagination of people a mirror fulfilled the task of telling about future and warning about future events. Religious imagination of our people connected with a mirror found its reflection in folklore.

Appearance of a mirror with water can be especially clearly seen in fairy tales.

Namely the fairy tale of «Jamila» when the witch chases the young man and almost catches up with him, the hero drops the mirror. Then it turns into a large river making the very great distance between the witch and the young man. The hero escapes from an evil force very easily.

Here we can mention the four poetic tasks of a mirror in literary construction of a fairy tale (informing, warning, transforming an object from far away to a closer distance, revealing lies)¹³.

A widely spread in Uzbek and Eastern literature motif of getting informed about future events by looking at a mirror had been recycled again and again, took the form of independent stable epic motif and penetrated into written literature and became solid. That is why, the motif of Farhod's looking at a mirror of Iscandar and getting informed about Shirin in the classical literature serves the people's imagination about a mirror for aesthetic tasks.

Alisher Navoi, in his turn, relies on literary traditions existing before him on the one hand and on the religious imagination of the people on the other. Namely, he used with literary skill the motif of getting informed with the help of a mirror

¹¹ Раевский Д.С. Искусство и мифы скифов, //Курьер, 1977. – № 1. – С. 15-17.

¹² Жўраев М., Худойқулова Л. Маросимнома. – Т.: А.Навой номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2008. – Б. 81.

¹³ Расулова З. Ўзбек халқ сеҳрли эртақларида «ғаройиб буюмлар»: Филол.фанлари номз.: дисс. автореф. – Тошкент. 2012. – Б. 11.

in the Dastan «Farhod and Shirin»; tells the story of Farhod's conquering Shirin mainly using this symbol.

The mirror – the cup of Jamshid (magical seven-ringed cup) depicted in the work is found in a house built in the middle of the fortress which was constructed by Iskandar. This cup is a magic mirror of Iskandar's reflecting the events taking place throughout the world.

The component of a mirror is also used in such dastans by Alisher Navoi as «Saddi Iskandariy», «Sabbai Sayyor». Again a mirror serves as a symbol of honesty and uprightness.

The second chapter of the research is entitled «**Poetic peculiarities of the symbols of a mirror and a portrait**». Questions of using a mirror as a symbolic component or an image in literature brought light in the first part called «Mirror and Portrait in the Prose of the XIX and XX c». Writers of the XIX c. alongside with continuing the traditions of the classical literature in using the motif of a mirror got a peculiar interpretation and imposed a new meaning and task on this component. Given above, the works of the genre of literary tales of the writers who lived and created in the XIX century are of a special importance. In the story «A little Sahes Named Cinnober» by Ernest Teodor Vihelm Hofman a mirror – a miraculous thing is used as a component of revealing a lie.

The idea of «The Snow Queen» written by Hans Christian Andersen is similar to the idea of Tasavvuf Ideology which says that Almighty God created a mirror in order to watch his beauty and perfection, and in this work a mirror alike is created by the devil. In Tasavvuf teaching a mirror is the material world surrounding us and in the center of it there is a man's soul. The eye is the symbol of the soul. In «The Snow Queen» a little piece of a mirror goes into the body of Kay through his eye, freezes his heart and leads him to evil deeds.

A mirror in the fairy tale by A.S.Pushkin «The Tale of the Dead Princess» created on the basis of the motif of evil forces' getting informed about their enemies with the help of a mirror, it becomes a symbol of unity of beauty and upbringing.

In the story «Alice in Wonderland» by L.Carroll purely mathematic thought and literary philosophical means get unified in order to describe mysteries of a mirror. Here the country of the mirror can be seen as a means of understanding oneself and the higher truth.

The theme of a mirror is being widely used in modern literary genre of fantasy. In the novel «The Lord of the Rings» created by English writer John Tolkin on the basis of Scandinavian legends, the magic mirror of Lord Lorien is a tab filled with water. Here we come across the motif of imposing the task of a mirror on water.

Nobel Prize laureate Najib Mahfuz's (1911-2006) novel «Mirrors» presents some ideas about the problems of an Egyptian society, its future and destiny. Each chapter of the work discusses a certain character's destiny. As G.Toshmammedova says, «... the main mirror which reflects their destiny is

the author's patriot and simple citizen's noble, generous and clear consciousness»¹⁴. Fifty five chapters of the novel are fifty five mirrors. These mirrors reflect the Egyptian reality, and constitute together one unified big mirror – description of the novel, that is the description of the period, epoch.

The symbol of a mirror is used in the novel by Nodir Normatov «The Two in the Mirror». The fate of a young family living in the village of «Pana» in Surkhandaryo, complicated opposition in the lives of Umar and Malika and the history of a golden mirror of the period of Baburids is depicted through epic descriptions. At the end of the story Malika asks for the mirror in her dower, and this means her wish to return her period of unadulterated happiness of being a bride and love of Umar. In this respect the component of a mirror in Nodir Normatov's «The Two in the Mirror» and Kawabata Yasunari's «The Moon on the Water» is directed to fulfill common ideological-aesthetic tasks, and it is interpreted as the symbol of woman's happiness.

In the literature of the XX century which was colorful, complicated and contradictory, a mirror and a picture were widely used as a component, *symbol* or *motif*. So a number of stories – little genre of prose were created. The mirror in «The Moon on the Water» by Japanese writer Kawabata Yasunari (1899-1972) deserves a special attention as an important symbolic image. Here we have to consider the essence and meaning of the mirror as a symbolic image. It is known that a mirror is a symbol connected with the complex of water-moon-woman¹⁵. Like water mirror has a reflecting surface, that is one can see the symbol of an unknown thing in it. A mirror does not have its own form and only reflects the image of other things. That is why it is compared to the moon which does not have its own light and reflects the sun's rays. The moon's nature is changeable; it can be «crowded» or deserted. This feature leads us to the symbol of the moon and a woman.

Learning literary works we became witnesses of writers' using photos or portraits of people as important literary components giving information about the past or future of personages, helping to disclose their spiritual world. The components of a portrait and a photo have symbolic meaning and play important role in achieving a writer's ideological-aesthetic aim connected with the work. Namely, in N.Gogol's story «Portrait» the European motif of selling a man's soul for the sake of eternal life is used through sealing the image of a usurer, disgusting old man's spirit to a portrait. O.Wilde continued the style and traditions formed in this respect in his creative activity.

In the Uzbek story writing traditions of the XX century, namely in «The Woman in the Picture» of Shodikul Hamro photographic portrait is used as an important literary component whereas in «The Man with a Monkey», «Art», «The Picture of a Ruined City» by Nazar Eshonkulov in whose creative activity symbolism occupies a conspicuous place, are presented pictures having a

¹⁴Тошмухамедова Г. Сўз боши.: Китобдан. Нажиб Махфуз. Кўзгулар. – Т.:Прогресс,1982. – Б.6.

¹⁵Мингбоева Д. Тимсоллар тилсими. – Т.: Янги аср авлоди, 2007. – Б.145

mysterious impact on people's spiritual condition¹⁶.

In the second part of the second chapter dedicated to the analysis of «Peculiarities of Literary-Aesthetic World of O.Mukhtor and O.Wilde» the creative activity of writers who lived in different geographic places, social-political system and literary-aesthetic environments. One of them is a well known English writer O.Wilde who lived and created mainly in the last quarter of the XIX and was one of the founders of Aestheticism, and the other one is O.Mukhtor, whose literary activity falls upon the last quarter of the XIX century and the beginning of the XX century and who takes a deserved place in the modern Uzbek literature. The main reason of choosing these writers for investigation under the single research is their works «The Picture of Dorian Gray» and «The Man at the Mirror».

Firstly, the portrait in Oscar Wilde's novel (Dorian Gray's portrait painted when he was young), the mirror in Omon Mukhtor's novel (the reflection of Siroj Muallim) are formed as the main symbolic images. Both works are the results of changes in spiritual world of the writers, new knowledge and imagination about learning the life and a man.

The ideas of such theoreticians of the art John Ruskin and Walter Pater played an important role in the formation of the creative-aesthetic world of Oscar Wilde. «The Picture of Dorian Gray» appeared as a literary reflection of the theory of aestheticism worked out by the writer.

Omon Mukhtor's works «One Thousand and One Appearances», «The Man at the Mirror», «The Country and Realm of Women», «Ffu» and «Plato» created in the 90s were novelty in the literary process of those days; motifs of people's legends and tales, oriental philosophy and literature, namely Alisher Navoi's creative heritage together with description of the forms of spiritual life of Western literature in the period of Modernism got generalized.

Peculiarities of Omon Mukhtor personages can be seen in not dividing them into positive and negative ones. The writer describes features of vice and virtue in one personage in unity.

In the third chapter entitled «**The Place of the Images of Mirror and Picture in Literary Creative Activity**» the ideological-aesthetic unity and peculiarities of the symbol of a mirror in Omon Mukhtor's «The Man at the Mirror» and the symbol of a portrait in Oscar Wilde's «The Picture of Dorian Gray» were investigated.

In the first part of the chapter entitled «Ideological Aesthetic Tasks of the Component of the work of «The Man at the Mirror» the novel of «The Picture of Dorian Gray» were also analyzed in order to reveal in full the basis of literary-ideological symbol of a mirror. Special attention was paid to denoting the general and specific features of these works created in different historical periods, social-political environments.

¹⁶Хамдам У. Рухни уйғотгувчи сўз. Илмий ва публицистик мақолалар, тақризлар, суҳбатлар. – Т.: Турон zamin ziyo. 2017. – Б.7.

The symbol of a mirror brought to the title of the book, masterly used symbols help to understand deeper, to analyze the leading idea of the eternal struggle between the God and the Devil – vice and virtue based on traditional oral and written examples of our heritage by revealing the inner world of the main personages, hidden features of their spiritual world, God's and Devil's aspects of their souls.

There is a concrete mirror in the work «The Man at the Mirror». It is Valijon himself. All other personages see their reflection in that mirror. We can see that Vali is the symbol of the truth; if the truth breaks down the man gets destroyed.

The tradition of using the symbol of a mirror in Avesta, later in Alisher Navoi's works was continued by O.Mukhtor in a peculiar way. We can see that the writer used as a basis national folktales, people's tales and mainly Navoi's creative activity.

The component of a mirror in Omon Mukhtor's «The Man at the Mirror» and that of a picture in Oscar Wilde's «The Picture of Dorian Gray» is depicted as a symbol of mirror showing the characters changes in the souls. These works tell us that greed is the devil's play, power dragging to lowness, messenger of lust, corrupt practice, conceit, ignorance, adultery.

In these two works which are very close to each other from the point of view of analysis of ideas and images the characters of Siroj Muallim and Lord Henry are depicted in the image of the devil. In fact, the plot of «Faust» selling one's soul to the devil for eternal youth was taken as a basis for the both works. In this respect the writers used effectively the images of a demon and a devil in order to reveal the ideological-aesthetic purpose of the works. If we have a look at the history of literature, the devil in a human appearance «helps» the man to achieve his worldly wishes thus strays him from the straight and narrow in such works as «Faust» by Goethe, «Strange Case of Dr Jekyll and Mr Hyde» by Stevenson, «The Magic Skin» by Balzac, «Master and Margarita» by M. Bulgakov. The motifs of a mirror and a picture of «The Picture of Dorian Gray» and «The Man at the Mirror» are used to show the real face, spiritual world of the characters. Siroj Muallim sees the devil's mug in the mirror instead of a human face whereas Vali lives with fear of seeing such an appearance instead of his own face some day.

The symbol of a mirror in O.Mukhtor's novel «The Man at the Mirror» and the symbol of painting a portrait in Oscar Wilde's «The Picture of Dorian Gray» are used as evidences proving the concrete result of a sin and the possibility of a man's destroying his own soul.

There is a belief among people that a broken mirror may make the spirit of a departed weaker and based on this belief O.Mukhtor and O.Wilde used the image of a broken mirror as the symbol meaning the end of the characters' lives.

The second part of the third chapter entitled «The Main Means of Description of the Character's Spiritual Life» analyzes the main means peculiar to the spiritual world of Oscar Wilde's characters. The analysis was carried out

based on the thought that the symbol of a portrait of the work is the symbol of a character's soul. Besides, the literary-ideological essence of the work is revealed on the basis of notions of traditional and innovative in symbolic description.

The feature of mysterious symbolism of «The Picture of Dorian Gray» is close to the style of Romanticism. Symbolism is formed on the basis of becoming Dorian's portrait his second self, and it's receiving Dorian's sins and murders, the character's experiencing spiritual crisis.

We think that Oscar Wilde's novel «The Picture of Dorian Gray» puts forward a literary idea that as a result of misbalance between a man's material and spiritual basis and inner and external beauty the tragedy of spiritual poorness comes into being. That is, the story of Dorian Gray is a resolution made upon spiritual-moral as well as spiritual meanness¹⁷. The main idea of the novel, objective essence is a meaningful question – «is there any good if the man buys the world but loses his heart?».

O.Wilde's creative activity is noteworthy for its none-traditional, innovative ideas on the role of art, namely of literature not only in the English literature of the second half of the XIX century, but also in the whole European literature.

As we mentioned above, the writer used traditions and styles of Romanticism and Realism in creating his novel «The Picture of Dorian Gray». Themes, ideas and problems put forward in such works as «Melmoth the Wanderer» by Ch. Maturin, «Sydonia the Sorceress» by Mainhold, «Vivian Grey» by Benjamin Disraeli, «The Magic Skin» by Balzac, «Against Nature» by J.K.Huysmans had an impact on the appearance of the novel.

O.Wilde used a portrait as the primary motif of the work and created a symbolic image of changes in the soul, spiritual world of the man through the portrait and changes in it.

The integrity of ideas put forward in «The man at the Mirror» and «The Picture of Dorian Gray» can be seen in the attempt of the authors to «describe the same process on the way of a man's perfection»¹⁸. Though these works were created with the difference of 100 years, they are united by the idea of struggle of vice and virtue, the struggle of a man to understand his «self», inner conflict, the process of spiritual-moral contradictions¹⁹.

But the two writers used different basis in reflecting symbols in their creative activity. This can be explained by the fact that one of the writers was brought up on the basis of oriental and the second one on the basis of western philosophies. Omon Mukhtor relies on solid oriental roots. After getting rid of the system, it became possible to speak openly about oriental philosophy and national values, relying on the motifs of national legends and tales, traditions of our national literature, forming the main peculiarity of the writer. During that period, when social matters were of primary importance, mysteriousness and enigma

¹⁷Холбеков М. Оскар Уайльднинг эстетик олами.// Жаҳон адабиёти, 2012. – № 1. – Б.178.

¹⁸Мухтор О. Тўрт томон қибла. Трилогия. – Т.: Шарқ, 2000. – Б. 420.

¹⁹Солижонов Й. XX асрнинг 80-90 йиллари ўзбек насрида бадиий нутқ поэтикаси: Филол.фан. док. ...дисс. Т., 2002. – Б. 183.

peculiar to literature began to be forgotten. During that period Omon Mukhtor really learned the western literature. But he described the western experience in synthesis, enriching it with oriental philosophy, system of colorful symbolic images. O. Wilde based on European folklore, Ancient Greek cultural heritage and the traditions of literary fairy tales of the XIX century.

CONCLUSION

We made the following conclusion on the basis of researching ideological-aesthetic task of the symbols of a mirror and a picture in fiction:

1. Appearance of every symbolic sign or image has a long history; the essence of symbolic content has not been changed in the course of many centuries. But new symbols may appear in new historical periods; the existing ones may change their essence. Symbol and symbolism are first of all means of reflecting the man and complicated and mysterious world surrounding him, his relations with the world; understanding it demands from a reader to have information about a writer's way of life, dreams and thoughts, ideological-aesthetic purpose and the spiritual condition in the period of writing a book.

2. Such features of a mirror are to reflect the ray, to reflect forms of objects as they are, so the ancient people thought about it specifically. Those thought first appeared in folklore as stable epic motifs. Motifs and symbolic images connected with a mirror were based on ancient thoughts about the mutual connections of a mirror and water. In religious imagination of people it was regarded as the door of entrance to another world, herald giving information about the future, happiness and faithfulness, light, holder of a divine power of giving joy. And in Uzbek national fairy tales a mirror was interpreted as one of the wonderful things as a magic ring, sword, boiling pot, beating stick, open table cloth, lightning stones, magic stick apple, and helped personages of tales. *Mirror* was regarded as the symbol of thinking, understanding oneself and the truth in so many nations. That is why it was compared to eyes. Later the results of those views found their reflection in written literature.

3. Different ideological-aesthetic tasks, symbolic contents were imposed on the component of a mirror in different periods. In classical Uzbek literature, namely, in Alisher Navoi's creative activity, the symbol of a mirror and an eye was used to reflect a man's spiritual perfection. The motif of getting information with the help of a mirror is effectively used in Alisher Navoi's «Farhod and Shirin». Here the author based on existing traditions and religious imagination of the people and gave a specific symbolic meaning to a mirror.

4. In the literature of the XIX-XX centuries, in the works of the representatives of Romanticism and fairy tales a portrait or a picture were used not only as a part of interior but also as a means of disclosing spiritual inner world, and the past life of characters. Customs, traditions and thoughts, optic possibilities, elements of mysticism and fantasy connected with a mirror unified in the modern literature; it is used as an important symbolic image in depicting

the fight of vice and virtue and revealing the spiritual world of a man. *Picture* in literature is not only a specific symbol of the soul and memory of a man, it has also been used in figurative description of a whole social-political system and period.

5. The image of eyes in pictures in Gogol's «Portrait», O.Wilde's «The Picture of Dorian Gray», Sh.Hamroyev's «The Woman in the Picture» have special place. These works say that the eyes become the symbol of a soul. The more the man wants to hide his inner world and feelings the more they are disclosed by the eyes.

6. Though «The Picture of Dorian Gray» by O.Wilde and «The Man at the Mirror» by O.Mukhtor were created with a difference of 100 years and in different social-political societies, they are unified by the struggle of vice and virtue in a man's nature, the theme of freedom and slavery of spirit and symbolic images which have important role in the works. The integrity of ideas in the works is depicted by the characters of Valijon and Dorian in the description of a man's striving for perfection.

7. O.Wilde used the traditions of Romanticism and Realism, people's views connected a mirror and themes and ideas put forward in Maturin's, Mainhold's, Disraeli's, Balzac's, Huysmans' novels in his work «The Picture of Dorian Gray». In O.Mukhtor's novel «The Man at the Mirror» appeared as the synthesis of «One Thousand and One Appearances», «The Country and Realm of Women», «Ffu» and «Plato» created in the 90s of the XX century based on the motifs of people's legends and tales, Oriental philosophy and literature, namely A.Navoi's creative heritage together with the spiritual world peculiar to Western literature of the trend Modernism got generalized.

8. The novels by O.Wilde and O.Mukhtor were created in response to social-political problems of their times; the work of the Uzbek writer described the literary-symbolic picture the Soviet period; the English writer described the conditions during the period of Queen Victoria.

9. The component of a mirror in O.Mukhtor's «The Man at the Mirror» and the component of a picture in O.Wilde's «The Picture of Dorian Gray» are described as a mirror reflecting changes in the characters' souls. Alongside with this, the characters described in a portrait and a mirror appear as symbols of rotting, clear result of a sin and as a hint that a man can destroy himself. There is a belief among people that a broken mirror may make the spirit of a departed weaker and based on this belief O.Mukhtor and O.Wilde used the image of a broken mirror as the symbol meaning the end of the characters' lives.

10. The image of the devil is effectively used in disclosing ideological-aesthetic purpose of the works, in the images of Siroj Muallim and Lord Henry the main characters Vali and Dorian are depicted in the image of the devil leading them to sin and to astray them.

11. An important scientific conclusion may be made in defining the ideological-aesthetic tasks imposed on symbolic images, namely the components

of a mirror and a picture (portrait) the personality of the writer, factors induced to create the works by approaching from the point of view of influence of national-spiritual outlook. Existing of specific and unified features in using the symbols of a mirror and a portrait in the Uzbek and Western literatures can be explained by the difference of the periods of creation, by the difference of environment and national mentality.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.27.06.2017.Fil.21.01. ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЁНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ТАШКЕНТСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ
ИНСТИТУТЕ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ, УЗБЕКСКОМ
ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ,
НАЦИОНАЛЬНОМ УНИВЕРСИТЕТЕ УЗБЕКИСТАНА**

ФЕРГАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

ТОИРОВА НАРГИЗА ИСАКОВНА

**ИДЕЙНО-ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ СИМВОЛА ЗЕРКАЛА И
ПОРТРЕТА В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ
(на основе произведений Омона Мухтара и Оскара Уайльда)**

**10.00.06 – Сравнительное литературоведение, сопоставительное языкознание и
переводоведение**

**АВТОРЕФЕРАТ ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА ФИЛОСОФИИ (PhD)
ПО ФИЛОЛОГИЧЕСКИМ НАУКАМ**

Ташкент – 2018

Тема диссертации доктора философии (PhD) по филологическим наукам зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за № B2017.2.PhD/Fil.212.

Диссертация выполнена в Ферганском государственном университете.

Автореферат диссертации на трёх языках (узбекский, английский, русский (резюме)) размещён на веб-странице Научного совета (www.tashgiv.uz) и на Информационно-образовательном портале «Ziyonet» (www.ziyonet.uz).

Научный консультант: **Касимов Абдугапир Абдикаримович**
доктор филологических наук, доцент

Официальные оппоненты: **Лиходзиевский Анатолий Степанович**
доктор филологических наук, профессор

Касимова Замира Абдуллаевна
доктор филологических наук, доцент

Ведущая организация: **Джизакский государственный педагогический институт**

Защита диссертации состоится «___» _____ 2018 г. в _____ часов на заседании Научного совета DSc27.06.2017.Fil.21.01 по присуждению ученых степеней при Ташкентском государственном институте востоковедения, Узбекском государственном университете мировых языков, Национальном университете Узбекистана по адресу: 100047, г. Ташкент, Мирабадский район, ул. Шахрисабз, 25. Тел. : (99871) 233-45-21; факс: (+99871) 233-52-24; e-mail: sharq_ilmiy@mail.ru.

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного института востоковедения (зарегистрированной под №___). Адрес: 100047, Ташкент, Мирабадский район, ул. Шахрисабз, 25. Тел. : (99871) 233-45-21).

Автореферат диссертации разослан «___» _____ 2018 года
(реестр протокола рассылки № _____ от «___» _____ 2018 года).

А.М. Маннонов
Председатель Научного совета по присуждению
учёных степеней, д. филол. н. , профессор

Р.А. Алимухамедов
Учёный секретарь Научного совета по
присуждению учёных степеней, д. филол. н.

Г.Х. Бакиева
Председатель Научного семинара при Научном
совете по присуждению учёных степеней, д.
филол. н. , профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Цель исследования является изучение в сопоставительном плане причин возникновения образов и мотивов в произведениях О.Уайльда и О.Мухтара на основе идейно-эстетической функции символов зеркала и портрета в художественной литературе.

Объект исследования составляет романы Оскара Уайльда «Портрет Дориана Грея» и О.Мухтара «Человек перед зеркалом».

Научная новизна исследования заключается в следующем:

доказана эволюция входа устойчивых эпических мотивов зеркала в художественную литературу, сформированных на основе мистических представлений;

обосновано, что детали картины или портрета введены в прозаическое произведение не для отражения как в зеркале внешнего вида человека, а в качестве средства, раскрывающего в картине внутренний мир личности, её прошлое или будущее;

обосновано, что О.Уайльд при создании романа «Портрет Дориана Грея» опирался на традиции романтизма и реализма, а также сформированные народные отношения к зеркалу, тогда как роман О.Мухтара «Человек перед зеркалом» создавался как синтез изображения современной западной литературы с восточной философией, литературой, мотивов народных сказок и легенд;

раскрыто использование символов портрета и зеркала в произведениях «Портрет Дориана Грея» и «Человек перед зеркалом» в качестве основного художественного средства в раскрытии внутреннего мира и духовно-этического облика героев;

обосновано пояснение символов зеркала и портрета при использовании их в узбекской и зарубежной литературе, в частности, общих и своеобразных сторон в творчестве О.Уайльда и О.Мухтара, о различии эпохи при создании произведения, среды и национального менталитета.

Научная и практическая значимость результатов исследования.

Научная значимость результатов исследования состоит в дополнении и расширении знаний о произошедшей эволюции художественно-эстетических взглядов при использовании символа зеркала не только в современной узбекской прозе, но и в зарубежной литературе. Взгляды о художественно-эстетических задачах, возложенных на символы зеркала и портрета в разные периоды, служат развитию таких дисциплин, как теория литературоведения, история литературной критики, современный литературный процесс.

Практическая значимость результатов исследования заключается в том, что воззрения о факторах появления символов зеркала и портрета, их источники, представления об их природе, служат в целях совершенствования учебников и учебных пособий, созданных на основе таких дисциплин, как новая узбекская литература, теория литературоведения, история узбекской литературной критики, история мировой литературы, теоретическая поэтика.

Внедрение результатов исследования: научные результаты диссертации, в частности, генезис символов зеркала и портрета в узбекской и мировой литературе, их поэтические особенности, опираются на фольклор, индивидуальное художественное мастерство писателей, общие их стороны, роль типологического и литературного воздействия, а также широко применены при выполнении фундаментального проекта на тему: «Узбекская литература в аспекте сравнительного литературоведения: типология и литературное воздействие» (2012-2016 гг) под № ФА–Ф1–Г 040 в Научно-исследовательском институте узбекского языка и литературы при Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои (Справка Агентства по науке и технологиям под № ФТК-0313/133 от 8 февраля 2017 года). На основе применения научных результатов отмечена роль узбекской литературы в мировой литературе и при решении поэтических проблем.

В Ферганском областном краеведческом музее при объяснении места и значимости таких экспонатов, как зеркало и портрет, были использованы теоретические обобщения о символе зеркала, его место в народных традициях, фольклоре и идейно-эстетические функции в художественных произведениях (Справка Министерства культуры Республики Узбекистан под № 01-11-08-133 от 10 января 2018 года). Научные выводы были важным источником при доведении посетителям своеобразия народного творческого мышления, связанных с зеркалом и портретом;

Кроме того, научно-теоретические взгляды относящиеся к традициям использования деталей зеркала в художественных произведениях как символа души героев, описание равновесия красоты посредством зеркала были использованы в телепередачах «Интервью» и радиопередачах «Литературная среда» регулярно передаваемых в эфир Ферганской областной телерадиокомпанией, при осуществлении поставленных целей, относящихся к народному стилю узбекских писателей (Справка Ферганской областной телерадиокомпания под № 12-01/1 от 6 января 2018 года). В результате обеспечено обогащение теле-радио-передач научными доказательствами (доводами), а также осуществлена широкая пропаганда творчества Омона Мухтара.

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из введения, 3-х глав, заключения и списка использованной литературы. Общий объём работы 133 страницы.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Тоирова Н. «Дориан Грейнинг портрети» романида матн ва реаллик муаммоси. // ФарДУ. Илмий хабарлари. – 2003. – № 3-4. – Б. 40-42. (10. 00. 00 № 20).

2. Тоирова Н. Ойна ва сурат тимсолларининг бадий-эстетик вазифаларига доир // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2005. – № 3. – Б. 74-77. (10. 00. 00 № 14).

3. Тоирова Н. О. Мухтор ва О. Уайльд романларида иблис образи // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2011. – № 1. – Б. 95-99. (10. 00. 00 № 14).

4. Тоирова Н. Зеркало как символ в узбекском фольклоре и в творчестве Алишера Навои // Вестник Челябинского государственного университета. – Челябинск, 2012. – № 13. – С. 127-129. (10. 00. 00. № 10. МДХ).

5. Тоирова Н. Бадий адабиётдаги рамзий-мажозий тасвирнинг асосий хусусиятлари // ФарДУ. Илмий хабарлар, 2016. – № 1. – Б. 73-75. (10. 00. 00 № 20).

6. Тоирова Н. Кўзгу олдидаги одам романида кўзгу деталининг ғоявий-эстетик вазифалари // Илмий хабарнома. АнДУ, 2016, – № 2. – Б. 77-80. (10. 00. 00 № 11).

7. Тоирова Н. XX аср адабиётида рамзий образларнинг поэтик хусусиятларига доир // ЎзМУ хабарлари, 2016. – № 1/6. – Б. 343-345. (10. 00. 00 № 15).

8. Тоирова Н. «Дориан Грейнинг портрети» романида портрет қаҳрамон маънавий дунёси тасвирининг асосий воситаси сифатида // Илм сарчашмалари, 2016. – Б. 79-81. (10. 00. 00 № 3).

9. Toirova N. The symbol of Mirror and its main functions in Fairy Tales // Anglisticum-International journal of literature, linguistics and interdisciplinary studies. Volume 6, Issue 2. – Tetovo, (Macedonia), 2017. – P. 7-11. (№ 12 GIF 1. 006; № 12. ICV 6. 88; № 12. SJIF 4. 508; UIF 0. 3418).

10. Toirova N. The image of Perfect man in Navoi's works // European applied sciences: modern approaches in scientific researches. Conference papers of the 8th international scientific conference. – Germany. Stuttgart. January 30th, 2014. – P. 134-136.

11. Toirova N. Poetic functions of the symbol of picture in the novel «The Picture of Dorian Gray» by O. Wilde // Science, Technology and Higher Education. Conference papers of the 11th international scientific conference. Canada. Westwood. October 19th-20th, 2014. – P. 56-58.

II бўлим (III часть; II part)

12. Тоирова Н. Символ зеркала и мотив зеркального отражения в художественной культуре // «Коммуникативные аспекты языка и культуры» Сборник докладов восьмой международной научно-практической конференции студентов и молодых учёных. – Томск, 2007. – С. 65-67.

13. Тоирова Н. Символы в сказках Оскара Уайльда // Концептуальные проблемы мировой литературы и лингвистики в социокультурном пространстве XXI века: теория, методология, практика. Материалы межвузовской научно-практической конференции. – Ташкент, 2009. – Б. 214-215.

14. Тоирова Н. Комил инсон тасвиридаги рамзий воситалар хусусида // «Илм-заковатимиз – сенга, она-Ватан!»: Республика ёш олим ва иқтидорли талабаларнинг илмий-амалий анжумани материаллари. – Фарғона, 2017. – Б. 126-127.

15. Тоирова Н. Бадиий адабиётда кўзгу рамзининг ғоявий-эстетик вазифасига доир // Филологиянинг долзарб муаммолари: Республика илмий-амалий анжуман материаллари. – Андижон, 2009. – Б. 67-70.

16. Тоирова Н. Бадиий насрда рамзий образлар // Профессор Ҳамид Сулаймон номидаги Республика ёш манбашунос ва матншуносларининг илмий анжуман материаллари –Тошкент, 2013. – Б. 114-117.

17. Тоирова Н. Психологический драматизм портрета как символа в художественном произведении. Актуальные проблемы многоязычия республики Узбекистан // Материалы республиканской научно-практической конференции. – Ферғана, 2015. – С. 357-361.

18. Тоирова Н. Н. В. Гоголнинг «Портрет» асарида кўз тасвирининг ғоявий-эстетик вазифасига доир // Филологиянинг долзарб муаммолари. Илмий-амалий анжуман материаллари. – Фарғона, 2014. – Б. 52-54.

19. Тоирова Н. Рамз бадиий адабиётда воқеликни акс эттириш усули сифатида // Адабиётшуносликнинг долзарб масалалари. Азимжон Раҳимов таваллудининг 80 йиллигига бағишланган илмий мақолалар тўплами. – Фарғона, 2015. – Б. 131-134.

20. Тоирова Н. Оскар Уайльд ва Омон Мухтор ижодида сурат ва кўзгу мотивлари // Адабиётшуносликнинг долзарб масалалари. Азимжон Раҳимов таваллудининг 80 йиллигига бағишланган илмий мақолалар тўплами. – Фарғона, 2015. – Б. 88-92.

21. Toirova N. Symbols of Dualism in the novels «The Picture of Dorian Gray» by Oscar Wilde and «The man at the mirror» by Omon Muhtor. Bilimveegitim: problemler, çözümler, vazifeler. / Bilimselmecmua. – Antaliya:«GaziTurkiyat», 2016. –S. 147-149.

22. Тоирова Н. Кўзгу мотивининг халқ удум ва маросимлардаги ўрни // Номоддий маданий мерос ва фольклор ижрочилик санъати. Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Тошкент, 2016. – Б. 203-207.

23. Тоирова Н. Навоий ижодида ойна ва унинг ғоявий-фалсафий вазифалари // Бадиият уммони (4 китоб). Алишер Навоий таваллудининг

575 йиллигига бағишланган илмий мақолалар тўплами. – Фарғона, 2016. – Б. 21-24.

24. Toirova N. Портрет как символ психологического драматизма в прозе // East European Scientific journal. Poland, Warsaw. 2016. №9 (13)P. 94-96.

25. Тоирова Н. Символы животных в рассказах Э.Хемингуэя // Актуальные проблемы в современной науке и пути их решения. №10 (31) Часть 2. Материалы 31-международной научно-практической конференции. Россия. Москва, 2016.

26. Тоирова Н. Алишер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достонида ойна рамзи талқинига доир // Бадиият уммони (5 китоб). Алишер Навоий таваллудининг 576 йиллигига бағишланган илмий мақолалар тўплами. – Фарғона, 2017. – Б. 39-43.

Автореферат Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университетининг
«Филология масалалари» илмий-методик журнали таҳририясида таҳрирдан
ўтказилди. (2018 йил 6 март)

Босишга рухсат этилди: 1.06.2018 йил.
Бичими 60x84 ¹/₁₆, «Times New Roman»
гарнитурда рақамли босма усулида босилди.
Шартли босма табағи 3. Адади: 100. Буюртма: № 199.

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси,
100197, Тошкент, Интизор кўчаси, 68.

«АКАДЕМИЯ НОШИРЛИК МАРКАЗИ»
Давлат унитар корхонасида чоп этилди.